



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Π.Μ.Σ. «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΣΥΣΤΑΔΑ (CLUSTERS) ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ»**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΜΠΟΥΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 4042201401034

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΤΡΙΠΟΛΗ

2017

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Καθηγητή Φωτόπουλο Γεώργιο για την βοήθεια που μου προσέφερε κατά την διάρκεια της εκπόνησης αυτής της διπλωματικής. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου για όσα μου δίδαξαν και τους συμφοιτητές μου για τις όμορφες στιγμές που περάσαμε μαζί.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract	6
1. Εισαγωγή	7
2. Συστάδα Επιχειρήσεων και Περιφερειακή Ανάπτυξη.....	9
2.1 Συστάδα Επιχειρήσεων	9
2.2 Περιφερειακή Ανάπτυξη	13
2.2.1 Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	17
2.2.2 Διαχωρισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε Περιφέρειες	18
2.3 Σύνδεση Συστάδας Επιχειρήσεων και Περιφερειακής Ανάπτυξης.....	20
3. Βιβλιογραφική Επισκόπηση	21
3.1 Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μία πιο λεπτομερή ανάλυση	25
4. Η Ανάπτυξη των Περιφερειών NUTS 2 στην Ευρωπαϊκή Ένωση	27
4.1 Οι χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά.....	27
4.2 Οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου	37
4.3 Σύγκριση Ευρωπαϊκού Βορρά και Ευρωπαϊκού Νότου	44
5. Κατάταξη Συστάδων Επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση	45
6. Συζήτηση	57
7. Συμπεράσματα	61
8. Βιβλιογραφία.....	63

Περίληψη

Η περιφερειακή ανάπτυξη θεωρείται ότι μπορεί να οδηγήσει στην γενικότερη οικονομική ανάπτυξη και ευημερία μία χώρα. Συνδεδεμένη με την έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης είναι και η έννοια της συστάδας επιχειρήσεων (clusters). Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της περιφερειακής ανάπτυξης και η διασύνδεση της με την συστάδα επιχειρήσεων. Αρχικά, παρουσιάζονται οι ορισμοί και τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε διάφορες οικονομικές μελέτες που σχετίζονται με αυτές. Ακολουθεί η παρουσίαση μακροοικονομικών δεδομένων που αναφέρονται στην περιφερειακή ανάπτυξη ευρωπαϊκών χωρών, όπως και η παρουσίαση των συστάδων επιχειρήσεων που υπάρχουν σε αυτές τις χώρες. Εξετάζουμε τρεις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά (Γερμανία, Γαλλία και Ηνωμένο Βασίλειο) και τρεις χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ελλάδα, Ισπανία και Ιταλία) και τις συγκρίνουμε μεταξύ τους.

Λέξεις – κλειδιά: περιφερειακή ανάπτυξη, συστάδα επιχειρήσεων, ευρωπαϊκός βορράς, ευρωπαϊκός νότος

Abstract

Regional development is considered to lead a country to economic development and welfare. Though, regional development is linked to the existence of clusters. The main purpose of this thesis is to study the regional development and its linkage with the existence of clusters. Firstly, we present the used definitions and their main characteristics. Then, we present several economic studies implemented in the topic. Lastly, we present several macroeconomic data referred to European countries' regional development and the existence of clusters in these countries. We examine three countries of the European North (Germany, France, and United Kingdom) and three countries of the European South (Greece, Spain, and Italy), while we compare them.

Key – words: regional development, clusters, European North, European South

1. Εισαγωγή

Κατά τα τελευταία χρόνια γίνονται σημαντικές συζητήσεις γύρω από την έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης, η οποία θεωρείται ότι μπορεί να οδηγήσει και στην γενικότερη οικονομική ανάπτυξη και ευημερία μία χώρα. Άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης είναι και η έννοια της συστάδας επιχειρήσεων (clusters), από τη στιγμή που η δημιουργία μίας συστάδας επιχειρήσεων μπορεί να οδηγήσει, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στην συστάδα επιχειρήσεων και την περιφερειακή ανάπτυξη. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η συστάδα επιχειρήσεων μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικές εξωτερικότητες (άλλες θετικές και άλλες αρνητικές), οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε φαινόμενα διάχυσης. Η διάχυση αυτή, σε συνεργασία με εξωτερικούς παράγοντες, όπως η γεωγραφική θέση μιας επιχείρησης μπορεί να επιφέρει τη δημιουργία οικονομιών συγκέντρωσης, οι οποίες με την σειρά τους οδηγούν στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Στο επόμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας δίνονται οι ορισμοί για την συστάδα επιχειρήσεων και την περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη έτσι όπως έχουν αυτοί εξελιχθεί κατά τα τελευταία χρόνια. Παράλληλα, δίνονται τα κύρια χαρακτηριστικά των δύο εννοιών, όπως και οι παράγοντες που είτε δημιουργούν είτε ενισχύουν τη δημιουργία των συστάδων επιχειρήσεων και της περιφερειακής ανάπτυξης. Στη συνέχεια, αναλύονται οι σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των ορισμών αυτών καθώς και ο τρόπος που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Στη συνέχεια, ακολουθεί η παρουσίαση διάφορων οικονομικών μελετών, οι οποίες σχετίζονται με την συστάδα επιχειρήσεων ειδικότερα, αλλά και την περιφερειακή ανάπτυξη, γενικότερα. Σε αυτό το κεφάλαιο, δηλαδή, παρουσιάζουμε διάφορες μελέτες οι οποίες έχουν διεξαχθεί σε διαφορετικά σημεία ανά τον κόσμο με σκοπό να παρουσιάσουμε τα θετικά οφέλη που προκύπτουν από τη περιφερειακή

ανάπτυξη στην συνολική ανάπτυξη των οικονομιών και των κοινωνιών. Επιπλέον, αφιερώνουμε μία ενότητα στην εξέταση μελετών που αφορούν τον ευρωπαϊκό χώρο.

Το τέταρτο κεφάλαιο, αποτελεί και το ουσιαστικότερο τμήμα αυτής της διπλωματικής εργασίας, αφού σε αυτό παρουσιάζουμε μακροοικονομικά δεδομένα τα οποία αναφέρονται στην περιφερειακή ανάπτυξη γενικότερα. Ειδικότερα, εξετάζουμε αρχικά τρεις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά, οι οποίες είναι η Γερμανία, η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στη συνέχεια, εξετάζουμε και τρεις μεσογειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες περιλαμβάνονται στον Ευρωπαϊκό Νότο και ειδικότερα, την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία. Παράλληλα, παραθέτουμε και μία ενότητα σε αυτό το κεφάλαιο, προκειμένου να παρουσιάσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες χωρών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, περιγράφουμε την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων στις έξι μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες. Πριν την περιγραφή, ωστόσο, παρουσιάζουμε τον τρόπο αξιολόγησης τους από την αρμόδια ευρωπαϊκή αρχή.

Το έκτο κεφάλαιο αποτελείται από την συζήτηση που διενεργούμε πάνω στο ζήτημα της περιφερειακής ανάπτυξης και της ύπαρξης συστάδων επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, βασιζόμενοι στα αποτελέσματα που έχουν προκύψει κατά τις προηγούμενες ενότητες. Ταυτόχρονα, συνδέουμε αυτά μας τα ευρήματα με την θεωρητική επισκόπηση των προηγούμενων κεφαλαίων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παραπάνω ανάλυση.

2. Συστάδα Επιχειρήσεων και Περιφερειακή Ανάπτυξη

Σε αυτό το κεφάλαιο δίνεται αρχικά ο διαχωρισμός των εννοιών της συστάδας επιχειρήσεων και της περιφερειακής ανάπτυξης. Ο σκοπός αυτός κρίνεται ως επιτακτικός προκειμένου στη συνέχεια να δοθεί ο τρόπος με τον οποίο οι δύο αυτές έννοιες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και να εξεταστεί ο τρόπος τον οποίο επηρεάζουν η μία την άλλη, αλλά και το σύνολο της οικονομίας.

2.1 Συστάδα Επιχειρήσεων

Ο Marshall (1920) ήταν από τους πρώτους ερευνητές που μελέτησαν τις συστάδες επιχειρήσεων. Έκανε έναν διαχωρισμό που ακολουθείται ακόμη και σήμερα ανάμεσα στην οριζόντια και την κάθετη συστάδα επιχειρήσεων. Η οριζόντια συστάδα αποτελεί στην πραγματικότητα την συνεργασία πολλών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε παρόμοιες δραστηριότητες και ανήκουν στον ίδιο κλάδο, ενώ η κάθετη συστάδα αφορά στη συγκέντρωση επιχειρήσεων που περιλαμβάνουν όλα τα στάδια παραγωγής ενός προϊόντος. Υποστήριξε, ότι προκειμένου να υπάρξει μία συστάδα επιχειρήσεων, απαιτείται η ύπαρξη τριών προϋποθέσεων:

- Εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό με σκοπό την αποτελεσματικότερη παραγωγή των προϊόντων και τα υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας,
- Εξειδικευμένοι ως προς την επιχείρηση προμηθευτές με σκοπό την διάθεση της καλύτερης ποιότητας πρώτων υλών,
- Ύπαρξη διαχύσεων μέσα στη συστάδα με σκοπό την καλύτερη μεταφορά της πληροφορίας.

Με αυτόν τον τρόπο, διέκρινε την καθαρή συστάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από πολλές ατομικές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν έχουν σταθερές μεταξύ τους σχέσεις και οργανώνονται σε επιμελητήρια ή συναφείς οργανισμούς προκειμένου να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της αγοράς.

Ο Moses (1958) εντόπισε την συστάδα επιχειρήσεων που αντιστοιχεί στη σύνθετη βιομηχανία. Αυτή η μορφή χαρακτηρίζεται από μερικές μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν σταθερές μεταξύ τους σχέσεις, ενώ επενδύουν στο εσωτερικό της επιχείρησης ή της συστάδας επωφελούμενες από τις οικονομίες κλίμακας. Επίσης, εντοπίζεται μία ακόμη μορφή συστάδας επιχειρήσεων, αυτή του κοινωνικού δικτύου. Σε αυτή την περίπτωση οι επιχειρήσεις μπορούν να είναι είτε μεγάλες είτε μικρές, ενώ έχουν σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Ωστόσο, η είσοδος στην συστάδα επιχειρήσεων διενεργείται μέσω της χωροθέτησης των επιχειρήσεων.

Περίπου 80 χρόνια μετά τον Marshall, οι Cooke and Huggins (2002), όρισαν τις συστάδες επιχειρήσεων ως τις γεωγραφικά προσδιορισμένες επιχειρήσεις (ανεξάρτητα από το εάν πρόκειται για κάθετη ή οριζόντια συστάδα), οι οποίες υποβοηθούνται από την ύπαρξη ενός δικτύου που προωθεί την μεταξύ τους συνεργασία, ενώ ανταγωνίζονται η μία την άλλη. Όπως διαπιστώνουμε οι δύο ορισμοί δεν διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους παρά τις όποιες αλλαγές έχουν επέλθει κατά τα χρόνια αυτά.

Οι συστάδες επιχειρήσεων, σύμφωνα με τον Ketels (2004), διακρίνονται για τα εξής χαρακτηριστικά:

- Εγγύτητα μεταξύ των επιχειρήσεων: όπου όλες οι επιχειρήσεις έχουν πρόσβαση στις ίδιες πηγές και τις ίδιες διαχύσεις,
- Διασυνδέσεις μεταξύ των επιχειρήσεων: όπου εντοπίζονται δίκτυα ανάμεσα στις επιχειρήσεις, τα οποία ενισχύουν την μεταξύ τους συνεργασία,
- Ενεργή αλληλεπίδραση μεταξύ των επιχειρήσεων: όπου οι επιχειρήσεις αλληλεπιδρούν η μία με την άλλη με σκοπό την περαιτέρω ανάπτυξη τους και την ενίσχυση της συστάδας,
- Κριτική μεταξύ των επιχειρήσεων: όπου στη διαδικασία αλληλεπίδρασης οι επιχειρήσεις μπορούν να κρίνουν τις κινήσεις των ανταγωνιστών τους με σκοπό την επιπρόσθετη βελτίωση τους.

Πέρα από τα κύρια χαρακτηριστικά των συστάδων έχουν εντοπιστεί και τρόποι βελτίωσης των υπάρχουσών συστάδων. Έτσι, σύμφωνα με τον Nooteboom

(2004) και τους Oinas and Malecki (2002), οι συστάδες επιχειρήσεων μπορούν να αναπτυχθούν μέσω τριών τρόπων. Ο πρώτος τρόπος αφορά στη δυναμική των επιχειρήσεων που την αποτελούν και αφορά στην πραγματικότητα την διαρκή μελέτη των συστημάτων, των δικτύων και των σχέσεων ανάμεσα στις επιχειρήσεις. Ο δεύτερος τρόπος σχετίζεται με την παγκοσμιοποίηση, όπου οι επιχειρήσεις αναγκάζονται να συνεργαστούν μεταξύ τους και να οργανωθούν με κάποιον τρόπο προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη συνολική παγκόσμια τάση και με αυτόν τον τρόπο αναγκάζονται σταδιακά να αποχωριστούν τον τοπικό τους χαρακτήρα. Ο τρίτος τρόπος σχετίζεται με την υφιστάμενη δημόσια πολιτική, η οποία μπορεί είτε να ενθαρρύνει είτε να αποθαρρύνει τη δημιουργία των συστάδων. Η δημόσια πολιτική μπορεί να αφορά τόσο στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει μία χώρα όσο και στην ύπαρξη ή μη διαφθοράς κατά την εφαρμογή της.

Η ύπαρξη συστάδων, σύμφωνα με τον Meyer – Stamer (1998) μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά πλεονεκτήματα τόσο τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και την οικονομία της χώρας στην οποία δραστηριοποιούνται. Μεταξύ αυτών των πλεονεκτημάτων περιλαμβάνονται και τα εξής:

- Ύπαρξη εξειδικευμένων προμηθευτών, όπου μπορούν να προσφέρουν στις επιχειρήσεις τις πρώτες ύλες που πραγματικά είναι απαραίτητες,
- Ύπαρξη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, το οποίο αυξάνει τα επίπεδα της παραγωγικότητας τόσο σε επίπεδο επιχειρήσεων όσο και σε επίπεδο χώρας,
- Αύξηση της ανταγωνιστικότητας του συνόλου των επιχειρήσεων έναντι των μεμονωμένων επιχειρήσεων, αφού οι οργανωμένες επιχειρήσεις είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τα όποια προβλήματα μπορεί να παρουσιαστούν,
- Διαδικασία μάθησης μέσω των επαναλαμβανόμενων διαδικασιών, όπου η κάθε επιχείρηση μπορεί να βελτιώσει τους τομείς στους οποίους υστερεί,
- Δημιουργία υποστηρικτικών μονάδων που ενισχύουν την δράση της συστάδας, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται επιμελητήρια και διάφορα άλλα όργανα που προασπίζουν την ασφαλή λειτουργία των επιχειρήσεων.

Ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα που συνδέεται με την ύπαρξη των συστάδων επιχειρήσεων είναι και η ανάπτυξη της καινοτομίας από τις επιχειρήσεις.

Οι Keeble and Wilkinson (1999) βρήκαν ότι η καινοτομία αναπτύσσεται κυρίως από τις μικρές επιχειρήσεις και ότι όταν αυτές συγκεντρώνονται στο χώρο και δημιουργούν μία συστάδα, τότε μπορούν να συνεργαστούν μεταξύ τους για την ανάπτυξη καινοτομιών, ενώ ανταγωνίζονται η μία την άλλη μόνον ως προς το μερίδιο της αγοράς που κατέχουν. Οι McCann and Ariga (2006), δίνουν έμφαση και στη σχέση της καινοτομίας με το θεσμικό περιβάλλον της χώρας στην οποία δραστηριοποιείται η επιχείρηση, υποστηρίζοντας ότι η καινοτομία επηρεάζεται από αυτό. Έτσι, θεωρούν, ότι όταν το θεσμικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από μικρά κόστη, τότε η καινοτομία είναι πολύ υψηλή, ενώ όταν χαρακτηρίζεται από υψηλά βρίσκεται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα.

Μέχρι στιγμής, έχουμε αναφέρει μόνο τα θετικά στοιχεία που μπορεί να αποφέρει μία συστάδα επιχειρήσεων τόσο στο εσωτερικό της όσο και στο σύνολο της οικονομίας. Ωστόσο, αυτή η θετική ανατροφοδότηση εντοπίζεται μόνον όταν υπάρχει συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, από την στιγμή που μία καλή τακτική/πρακτική/μέθοδος που εντοπίζεται από μία επιχείρηση μπορεί να διαδοθεί και στις υπόλοιπες επιχειρήσεις που αποτελούν μέρος της συστάδας (Meyer – Stamer, 1998). Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να εντοπιστούν και αρνητικές ανατροφοδοτήσεις όταν οι επιχειρήσεις δεν συνεργάζονται μεταξύ τους ή συμπεριφέρονται επιθετικά η μία στην άλλη. Γίνεται άμεσα αντιληπτό μέσω αυτού του τρόπου το γεγονός ότι όταν η συστάδα επιχειρήσεων χαρακτηρίζεται από θετική ανατροφοδότηση, τότε μπορεί να οδηγήσει σε μία διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, η οποία οδηγεί και στην περιφερειακή ανάπτυξη από την στιγμή που οι επιχειρήσεις λειτουργούν σε ένα πιο σταθερό περιβάλλον και υπάρχει καλύτερη σχέση ανάμεσα στην τιμή και την ποιότητα.

Όπως μπορούμε να αντιληφθούμε οι συστάδες επιχειρήσεων αποτελούνται από επιχειρήσεις, οι οποίες συγκεντρώνονται χωρικά και οι οποίες με την κατάλληλη διεργασία μπορούν να οδηγήσουν στην γενικότερη ανάπτυξη πλεονεκτημάτων της περιοχής, τα οποία επιφέρουν και την περιφερειακή ανάπτυξη, την οποία αναλύουμε στη συνέχεια.

2.2 Περιφερειακή Ανάπτυξη

Η περιφερειακή ανάπτυξη αφορά συνήθως στην ανάπτυξη που εμφανίζεται σε μία συγκεκριμένη περιοχή (περιφέρεια). Η περιφέρεια αυτή θεωρείται ότι αποτελεί μία ολοκληρωμένη οικονομική και κοινωνική οντότητα, η οποία ωστόσο συνδέεται στενά με τις υπόλοιπες περιφέρειες είτε ενός εθνικού είτε ενός παγκοσμίου δικτύου. Κατά συνέπεια, η περιφερειακή ανάπτυξη συνδέεται με την αναγκαιότητα της σύγκλισης των διαφόρων περιοχών μιας χώρας στον εθνικό μέσο όρο.

Η Feldman (1999) και οι Doring and Schnellenbach (2004) ορίζουν την περιφερειακή ανάπτυξη ως την ανάπτυξη που παρουσιάζεται σε χωρικά προσδιορισμένες περιοχές και δημιουργούν οικονομίες συγκέντρωσης. Τον ίδιο ορισμό για την περιφερειακή ανάπτυξη χρησιμοποίησε και ο Porter (1998), ο οποίος υποστήριξε ότι η γεωγραφική θέση λαμβάνει πρωταρχικό ρόλο στην δημιουργία νέων επιχειρήσεων, νέων προϊόντων, και καινοτομιών και προωθούν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων. Με αυτόν τον τρόπο θεωρεί ότι η ανάπτυξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των επιχειρήσεων προωθεί και την τοπική περιφερειακή ανάπτυξη. Αυτό το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, κατά συνέπεια προκύπτει από το γεγονός ότι πλέον κάθε επιχείρηση μπορεί να επωφεληθεί από τις τοπικές πρώτες ύλες, τις υπάρχουσες υποδομές και τη δυνατότητα μάθησης από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις.

Εκτός από την ανάπτυξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, ο Koo (2005), υποστηρίζει ότι η περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να αποδοθεί σε παράγοντες όπως η αυξημένη έρευνα και ανάπτυξη που παρουσιάζεται στην περιοχή δραστηριοποίησης της επιχείρησης, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην ύπαρξη καινοτομιών, οι οποίες διαχέονται στις επιχειρήσεις. Ωστόσο, οι επιχειρήσεις ανάλογα με τον τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται χαρακτηρίζονται από διαφορετικές τάσεις μεταξύ τους, οι οποίες δίνουν έμφαση σε διαφορετικά στοιχεία. Ο MacLeod (2001) εντοπίζει ότι οι επιχειρήσεις δίνουν μεγάλη έμφαση στην ενδογενή μορφή των επιχειρηματικών δομών και την ικανότητα τους να τις διατηρούν και να τις αναπτύσσουν με απώτερο σκοπό την διατήρηση του μεριδίου αγοράς που κατέχουν. Αντίστοιχα, οι Gereffi and Kaplinsky (2001) υποστηρίζουν ότι τα εσωτερικά δίκτυα των επιχειρήσεων εξηγούν

τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές μπορούν να οδηγήσουν σε ανάπτυξη.

Μία ακόμη διασύνδεση της περιφερειακής ανάπτυξης σχετίζεται με τις οικονομίες συγκέντρωσης, οι οποίες τείνουν είτε να δημιουργούν είτε να ενισχύουν την περιφερειακή ανάπτυξη. Ο Glaeser (1999) συνέδεσε αυτές τις δύο έννοιες, ενώ θεώρησε ότι αυτές διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο και στην ανάπτυξη των καινοτομιών, οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν την ύπαρξη συστάδων και την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής. Οι Gordon and McCann (2005), προχωρώντας περαιτέρω την υπάρχουσα έρευνα, συνέδεσαν την διαδικασία της καινοτομίας με την περιφερειακή ανάπτυξη και τις συστάδες επιχειρήσεων. Σε σχετική τους έρευνα, εντόπισαν ότι οι έννοιες της καινοτομίας και της συστάδας των επιχειρήσεων, εξαρτώνται άμεσα από την φύση της αλληλεπίδρασης της πληροφορίας, η οποία πραγματοποιείται στις υπάρχουσες δομές. Μάλιστα, εξετάζοντας την περίπτωση του μητροπολιτικού κέντρου του Λονδίνου διαπιστώνουν ότι η αλληλεπίδραση αυτή οδηγεί στην ύπαρξη σημαντικών εξωτερικότητων, οι οποίες μπορούν να επιφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Όπως μπορούμε να καταλάβουμε, η περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να συνδεθεί πολύ εύκολα και με την έννοια της παγκοσμιοποίησης. Οι Scott and Storper (2003) ήταν μεταξύ αυτών που συνέδεσαν την περιφερειακή ανάπτυξη με την έννοια της παγκοσμιοποίησης. Σε αυτή την διασύνδεση συνδύασαν στοιχεία τόσο από τους ενδογενείς παράγοντες που αφορούν μία μόνο επιχείρηση όσο και τις στρατηγικές ανάγκες του συνόλου των επιχειρήσεων για συνεργασία μεταξύ τους και με απώτερο σκοπό τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής. Οι Coe et al. (2004), επίσης συνδέουν την παγκοσμιοποίηση με την περιφερειακή ανάπτυξη, την οποία ορίζουν ως το δυναμικό αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα χωρικά προσδιορισμένα δίκτυα (συστάδες) και τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής. Έτσι, θεωρούν ότι η περιφερειακή ανάπτυξη προϋποθέτει την ύπαρξη των ακόλουθων συνθηκών:

- Ύπαρξη οικονομιών κλίμακας και κοινού στόχου σε παρόμοιες περιφέρειες: δηλαδή οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε παρόμοιες παραγωγικές διαδικασίες ή βρίσκονται στην ίδια γεωγραφική περιοχή, πρέπει να έχουν αναπτύξει οικονομίες κλίμακας τόσο στο

εσωτερικό τους όσο και μεταξύ τους, ενώ πρέπει να έχουν κοινούς στόχους μεταξύ τους,

- Δυνατότητα δημιουργίας οικονομιών συγκέντρωσης μέσα σε παγκόσμια δίκτυα: όπου οι επιχειρήσεις ακόμη και εάν δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές μεταξύ τους μπορούν να οργανωθούν και να δημιουργήσουν οικονομίες συγκέντρωσης με σκοπό την καλύτερη αντιμετώπιση των ανταγωνιστών τους και την περαιτέρω ανάπτυξη τους,
- Ύπαρξη σαφών κανόνων που διέπουν την ύπαρξη των δικτύων: όπου πρέπει να υπάρχει ένα ισχυρό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο θα εξασφαλίζει την ομαλή πορεία των επιχειρήσεων.

Επιπλέον, προσδιορίζουν ότι η περιφερειακή ανάπτυξη δεν θεωρείται ως μία στάσιμη διαδικασία, αντίθετα, αποτελεί μία δυναμική διαδικασία, στην οποία δεν αλληλεπιδρούν όλοι οι παράγοντες με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιφέρειες.

Ωστόσο, οι Tallman et al. (2004), θεωρούν ότι ο ορισμός της περιφερειακής ανάπτυξης συγχέεται πολύ εύκολα με την οικονομική γεωγραφία, από τη στιγμή που και στα δύο επιστημονικά πεδία λαμβάνεται υπόψη ο παράγοντας της ύπαρξης συστάδων επιχειρήσεων. Γι' αυτό, υποστηρίζουν ότι οι ερευνητές πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί κατά την ανάλυση των δύο εννοιών. Επιπλέον, ο Quigley (2013) υποστηρίζει ότι η περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να προωθηθεί ή να εμποδιστεί και από την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική ενός κράτους.

Συνολικά, η περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να προωθηθεί μέσω των οφελών που προκύπτουν από αυτήν. Είναι χαρακτηριστικό ότι οφέλη, όπως η μείωση του κόστους ή/και την αύξηση της οριακής χρησιμότητας, κάνουν τα άτομα να επιθυμούν να εγκατασταθούν σε περιοχές όπου συγκεντρώνονται όλα αυτά τα στοιχεία και στη συνέχεια προωθείται περαιτέρω η περιφερειακή ανάπτυξη.

Η περιφερειακή ανάπτυξη συνδυάζεται και με την ύπαρξη των συστάδων επιχειρήσεων. Ο Meyer – Stamer (1998) εξετάζοντας την περίπτωση διάφορων συστάδων επιχειρήσεων στην Βραζιλία, διαπιστώνει ότι στις περιοχές που εντοπίζονται αυτές είναι εμφανής η περιφερειακή ανάπτυξη. Αυτή γίνεται αντιληπτή μέσω του υψηλότερου σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Μάλιστα υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται μέσα στη συστάδα είχαν επιδόσεις υψηλότερες του μέσου σε σχέση με τις επιχειρήσεις όλης

της χώρας, υποδεικνύοντας την καλύτερη αλληλεπίδραση ανάμεσα σε προμηθευτές, μεσάζοντες, καταναλωτές και τους ανταγωνιστές.

Ο Enright (1993) υποστηρίζει ότι οι συστάδες επιχειρήσεων που οδηγούν στην περιφερειακή ανάπτυξη πηγάζουν από τις συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή, όπως την ζήτηση συγκεκριμένων προϊόντων και την παρουσία ή μη παρόμοιων ή σχετικών με αυτή επιχειρήσεων. Επιπλέον, διαχωρίζει δύο τύπους συστάδων αυτές που αντιστοιχούν σε τεχνολογικούς παράγοντες και αυτές που προκύπτουν από την λογική του know – how. Οι Piore and Sabel (1984) υποστηρίζουν ότι μία συστάδα επηρεάζεται από τις οικονομίες των συστάδων που δεν σχετίζονται με αυτήν, τον τρόπο με τον οποίο καταμερίζεται η εργασία και την αλληλεπίδραση των κοινωνικών υποδομών. Μέσω αυτών των συσχετίσεων θεωρείται ότι μπορεί να επέλθει η καλύτερη κατανομή των πόρων, η οποία με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συστάδας επιχειρήσεων, η οποία οδηγεί στην ανάπτυξη της περιοχής αυτής, αποτελεί η περίπτωση της Silicon Valley. Ο Scott (1993) δίνει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συστάδας την Silicon Valley, η οποία, ωστόσο, επικεντρώνεται στον χώρο της τεχνολογίας, έναν κλάδο που χαρακτηρίζεται από προϊόντα με μικρή διάρκεια ζωής και θεωρείται ως απαραίτητη η ενδυνάμωση της καινοτομίας.

2.2.1 Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η προώθηση της περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πραγματοποιείται μέσω της πολιτικής συνοχής και της περιφερειακής πολιτικής της. Σκοπός της ύπαρξης της περιφερειακής πολιτικής είναι η διανομή των πόρων εκτός του κεντρικού πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις περιφέρειες, προκειμένου να αποφευχθεί η δημιουργία μίας Ευρώπης δύο ταχυτήτων. Η αναγκαιότητα αυτή επισημάνθηκε για πρώτη φορά στην ιδρυτική συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1957.

Ο πρώτος μηχανισμός που δημιουργήθηκε για το στόχο αυτό είναι το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (European Regional Development Fund – ERDF), το οποίο ιδρύθηκε το 1974 στο Παρίσι. Σκοπός ήταν η δημιουργία καταλληλότερων υποδομών και η πραγματοποίηση παραγωγικών επενδύσεων, οι οποίες θα δημιουργούσαν νέες θέσεις εργασίας στις διάφορες ευρωπαϊκές περιφέρειες. Στη συνέχεια, ιδρύθηκαν το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Κοινωνικής Χρηματοδότησης, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων και το Ταμείο Συνοχής.

Η ευρωπαϊκή περιφερειακή πολιτική στοχεύει στην μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων, η οποία μπορεί να μετρηθεί μέσω της σύγκλισης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της κάθε περιφέρειας στο μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο. Στην πρώτη μορφή της, η περιφερειακή πολιτική είχε χωρίσει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε έξι περιοχές στόχους, οι οποίες στη συνέχεια κατά τον σχεδιασμό των επόμενων προγραμμάτων μειώθηκαν σε τρεις. Σε αυτή την αναπροσαρμογή, τα χαρακτηριστικά των περιοχών – στόχων ήταν:

- Περιοχές Στόχοι 1: αποτελούνται από περιφέρειες οι οποίες έχουν κατά κεφαλήν ΑΕΠ μικρότερο του 75% του μέσου ευρωπαϊκού. Σε αυτές τις περιφέρειες δίνεται και η μεγαλύτερη χρηματοδότηση.
- Περιοχές Στόχοι 2: αποτελούνται από περιφέρειες με διαρθρωτικές ελλείψεις ως προς την οικονομία και την κοινωνία.
- Περιοχές Στόχοι 3: αποτελούνται από ήδη ανεπτυγμένες, στις περισσότερες περιπτώσεις περιφέρειες, οι οποίες όμως προσαρμόζουν με

βάση τις τρέχουσες συγκυρίες τις πολιτικές τους και τα συστήματα εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης.

Η χρηματοδότηση αυτή δεν υποκαθιστά την δημόσια χρηματοδότηση, αλλά την συμπληρώνει με σκοπό να επιταχυνθεί η σύγκλιση.

2.2.2 Διαχωρισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε Περιφέρειες

Προκειμένου να προσδιοριστεί η ανάπτυξη της κάθε περιφέρειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση με πιο αποτελεσματικό τρόπο, η Ευρώπη έχει χωριστεί σε τρεις ευρύτερες ομάδες – περιοχές, οι οποίες ονομάζονται NUTS. Οι NUTS έχουν χωριστεί με βάση πληθυσμιακά κριτήρια, δηλαδή οι NUTS 1, αποτελούν τις περιφέρειες με τον μεγαλύτερο πληθυσμό, ενώ ακολουθούν οι NUTS 2, οι οποίες περιλαμβάνονται στις NUTS 1, και οι NUTS 3, οι οποίες περιλαμβάνονται στις δύο μεγαλύτερες ομάδες. Οι περιοχές NUTS 1 περιλαμβάνουν 98 περιφέρειες, οι NUTS 2 276 περιφέρειες και οι NUTS 3 1.342 περιφέρειες. Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του 2013, οι περιοχές NUTS 1 ορίζονται ως μεγάλες κοινωνικο-οικονομικές περιφέρειες, οι περιοχές NUTS 2 ως βασικές περιφέρειες στις οποίες εφαρμόζονται οι περιφερειακές πολιτικές και οι περιοχές NUTS 3 ως μικρές περιφέρειες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένα προβλήματα.

Ειδικότερα, οι NUTS ορίζονται ως:

- NUTS 1: μεγάλες περιφέρειες με πληθυσμό μεταξύ 3.000.000 – 7.000.000 κατοίκων,
- NUTS 2: ομάδες περιφερειών ή ακόμη και χωρών με πληθυσμό μεταξύ 800.000 – 3.000.000 κατοίκων,
- NUTS 3: περιοχές με κατοίκους μεταξύ 150.000 – 800.000 κατοίκων.

Όπως θα δούμε στην συνέχεια, θα δούμε σε αυτή την εργασία τα μακροοικονομικά στοιχεία, που παρουσιάζονται, αφορούν στις NUTS 2, αλλά και

στο σύνολο χωρών, αφού είναι εξαιρετικά δύσκολο και επιπλέον δεν υπάρχουν στοιχεία για τις NUTS 3.

2.3 Σύνδεση Συστάδας Επιχειρήσεων και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Αφού εξετάσαμε, αρχικά, την έννοια της συστάδας επιχειρήσεων, είδαμε ότι αυτή μπορεί να οριστεί ως ένα γεωγραφικά προσδιορισμένο δίκτυο επιχειρήσεων που οργανώνεται με σκοπό την ανάπτυξη του, ενώ μπορεί να διαχωριστεί σε κάθετη και οριζόντια συστάδα. Επίσης, εντοπίσαμε ότι μία συστάδα επιχειρήσεων μπορεί να βασιστεί στην ύπαρξη ενός δικτύου, που έχει εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό αλλά και εξειδικευμένους προμηθευτές.

Παρουσιάζοντας, στη συνέχεια, την έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης, την ορίσαμε ως την ανάπτυξη, η οποία παρουσιάζεται σε χωρικά προσδιορισμένες περιοχές και δημιουργεί οικονομίες συγκέντρωσης, ενώ μπορεί να επιφέρει αρκετές σημαντικές επιπτώσεις ακόμη και στις γειτονικές περιοχές. Διαπιστώσαμε, ότι η περιφερειακή ανάπτυξη συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των επιχειρήσεων, αλλά και την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων.

Πολλές φορές, μάλιστα, κατά την ανάλυση των δύο εννοιών, διαπιστώσαμε ότι δεν μπορούσαμε να αναφερθούμε στην μία χωρίς, να συμπεριλάβουμε και την άλλη σε αυτή. Αυτό μας δείχνει ότι υπάρχει πολύ μεγάλη διασύνδεση ανάμεσα στις δύο έννοιες. Όπως είδαμε παραπάνω η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων, οδηγεί σε σημαντικές εξωτερικότητες, οι οποίες ανατροφοδοτούν μία ολόκληρη περιοχή/περιφέρεια. Συνεπώς, η ταυτόχρονη ύπαρξη πολλών επιχειρήσεων μπορεί να δημιουργήσει στην ύπαρξη ενός δικτύου, το οποίο έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν με την σειρά τους να οδηγήσουν στην ευρύτερη ανάπτυξη της περιφέρειας, αφού αυτή αποκτά συγκριτικό, αλλά και ανταγωνιστικό σε ορισμένες περιπτώσεις πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων. Αυτό οδηγεί, συνεπώς, στην ανάπτυξη της περιφέρειας αυτής και την κάνει να υπερτερεί έναντι των υπολοίπων.

3. Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται κάποιες από τις εμπειρικές μελέτες που έχουν γίνει πάνω στο θέμα των συστάδων επιχειρήσεων και της περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης. Όπως θα δούμε στην συνέχεια, οι δύο έννοιες είναι αλληλένδετες μεταξύ τους και συχνά χρησιμοποιούνται παράλληλα για να εξεταστούν οι γενικότερες επιδράσεις τους.

Ο Basile (2009) εξετάζει την περιφερειακή κατανομή της παραγωγικότητας της εργασίας στη δυτική Ευρώπη. Εντοπίζει ότι οι περιφέρειες με υψηλή παραγωγικότητα εργασίας είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους. Για να εξηγήσει την συγκέντρωση αυτή, χρησιμοποιεί υποδείγματα συσσώρευσης κεφαλαίου. Μέσω ενός νεοκλασικού υποδείγματος επικεντρώνεται στις επιπτώσεις που η χωρική εξάρτηση μπορεί να εξηγήσει σε χαμηλή παραγωγικότητα, χρησιμοποιώντας δεδομένα για την παραγωγικότητα της εργασίας της Δυτικής Ευρώπης για την περίοδο 1980-2003. Αρχικά, αναλύει τα φαινόμενα της εγχώριας κατανομής της παραγωγικότητας της εργασίας και στη συνέχεια υπολογίζει την κατανομή για να εντοπίσει τις μακροχρόνιες ιδιότητές της. Αφού εκτιμήσει, μη παραμετρικές χωρικά αυτοπαλίνδρομες εξισώσεις για την ανάπτυξη των περιφερειών, χρησιμοποιεί τους διαταρακτικούς όρους αυτών των εξισώσεων για να υπολογίσει την περιφερειακή παραγωγικότητα της εργασίας. Αποδεικνύει ότι η περιφερειακή παραγωγικότητα επηρεάζεται από τη διασύνδεση των περιφερειών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλή παραγωγικότητα της εργασίας, οι οποίες με την σειρά τους ενισχύουν την πόλωση της.

Οι Fotopoulos and Spence (1999) εξετάζουν τους διαφορετικούς προσδιοριστικούς παράγοντες της διαφορετικότητας ανάμεσα στις περιφέρειες για τη δημιουργία νέων μονάδων παραγωγής στις ελληνικές μεταποιητικές βιομηχανίες για την περίοδο 1980 – 1991. Σκοπός τους είναι να προσδιορίσουν τους παράγοντες που κάνουν μία περιοχή ελκυστική για την εγκατάσταση και την ίδρυση μιας νέας βιομηχανίας. Αποδεικνύουν ότι οι θετικές επιρροές της περιφερειακής εξειδίκευσης είναι πιο επικερδείς σε μια νέα επιχείρηση που προέρχεται από την μεγέθυνση της εγχώριας παραγωγής από ότι όταν προέρχεται από καθετοποιήσεις επιχειρήσεων. Οι

θετικές αυτές επιρροές σχετίζονται άμεσα με την παραγωγικότητα της εργασίας, τον περιφερειακό πλούτο και την δημόσια δαπάνη για υλοποίηση υποδομών.

Οι Fritsch and Mueller (2004) αναλύουν τις επιπτώσεις που έχουν οι νέες επιχειρήσεις στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη βασιζόμενοι στο υπόδειγμα των χρονικών υστερήσεων του Almon. Αποδεικνύουν ότι οι άμεσες επιπτώσεις της δημιουργίας των νέων επιχειρήσεων είναι σπουδαιότερες για την περιφερειακή ανάπτυξη, ενώ τα σημαντικότερα αποτελέσματα επιτυγχάνονται οχτώ χρόνια μετά. Η ανάλυση τους αφορά 326 περιοχές της δυτικής Γερμανίας (Kreise). Εντοπίζουν ότι η έναρξη μίας επιχείρησης επιδρά αρνητικά κατά τα έτη 3 – 4, ενώ επιδρά θετικά για τα έτη 6 – 7. Γενικότερα εντοπίζει, ωστόσο, ότι τα θετικά αποτελέσματα φθίνουν με τον χρόνο.

Οι Acs and Varga (2004) θεωρούν ότι η τεχνολογική πρόοδος αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής της μακροοικονομικής ανάπτυξης, ενώ οι διαφορές στην επιχειρηματικότητα και την χωρική διάρθρωση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων επηρεάζουν την περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη. Εξετάζουν τη σχέση ανάμεσα στο χώρο και την τεχνολογική αλλαγή και αυτή ανάμεσα στην επιχειρηματικότητα και την τεχνολογική αλλαγή λαμβάνοντας υπόψη και το ρόλο της χωρικής συγκέντρωσης. Χρησιμοποιώντας δεδομένα για αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες αποδεικνύουν ότι οι συστάδες επιχειρήσεων και η επιχειρηματικότητα έχουν στατιστικά σημαντικά θετική σχέση την περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη.

Οι Funke and Niebuhr (2005) εξετάζουν την παραγωγικότητα μίας περιφέρειας μέσω των επιπτώσεων της ιδιωτικής έρευνας και ανάπτυξης και της διάχυσης της τεχνολογίας μέσα σε αυτήν. Θεωρούν ότι οι επιπτώσεις των διαχύσεων της έρευνας και της ανάπτυξης βασίζονται στο ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε αυτό τον κλάδο, ενώ η διάχυση περιορίζεται σε τοπικό μόνον επίπεδο. Χρησιμοποιώντας δεδομένα που αφορούν περιφέρειες της Δυτικής Γερμανίας, εντοπίζουν ότι σε μέση απόσταση 20 χιλιομέτρων ανάμεσα στα κέντρα των περιφερειών και τις γειτονικές περιφέρειες υπάρχουν σημαντικές διαχύσεις, οι οποίες επιδρούν με θετικό τρόπο στην αύξηση της περιφερειακής παραγωγικότητας των γειτονικών περιοχών.

Οι Head, Ries and Swenson (1994) διερευνούν για ποιους λόγους 751 ιαπωνικές επιχειρήσεις εγκαταστάθηκαν στην ίδια περιοχή των ΗΠΑ από το 1980 και

ύστερα. Τα αποτελέσματα τους υποδεικνύουν ότι οι ιαπωνικές επιχειρήσεις συγκεντρώνονται στους χώρους, στους οποίους είχαν συγκεντρωθεί προγενέστερα αντίστοιχες αμερικάνικες και ιαπωνικές επιχειρήσεις. Συνεπώς, υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη φυσικού πλούτου επιδρά σε μειωμένο βαθμό για την απόφαση τοποθέτησης, αφού αυτός έχει ήδη αξιοποιηθεί ως έναν βαθμό από τις επιχειρήσεις που εγκαταστάθηκαν πρώτες. Επίσης, εντοπίζουν ότι η ύπαρξη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, επιδρά αρκετά σημαντικά. Μεταξύ αυτών των επιχειρήσεων, εντοπίζονται φαινόμενα διάχυσης, τα οποία στη συνέχεια οδηγούν σε ύπαρξη ισχυρών συστάδων επιχειρήσεων, οι οποίες επιδρούν με θετικό τρόπο στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη.

Ο Rosenthal (2001), βασιζόμενος στις παραδοχές ότι οι συστάδες επιχειρήσεων πηγάζουν από τη συγκέντρωση της αγοράς εργασίας, την κατανομή των εισροών και τη διάχυση της γνώσης, μελετά την περίπτωση διαφόρων βιομηχανικών κλάδων των ΗΠΑ. Στην μελέτη αυτή, αξιολογεί τον βαθμό στον οποίο οι εξωτερικότητες που προκύπτουν μεταξύ των συστάδων εξηγούν τις κλαδικές διαφορές στη χωρική συγκέντρωση. Εντοπίζει ότι η ύπαρξη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού επηρεάζει την πορεία των συστάδων επιχειρήσεων.

Ο Cole (1996) εξετάζει τις συστάδες επιχειρήσεων στην περιοχή του Νιαγάρα στα σύνορα ΗΠΑ – Καναδά. Τα αποτελέσματα της μελέτης του δείχνουν ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στην ανατροφοδότηση και τη διάχυση τόσο ανάμεσα στις γειτονικές περιοχές όσο και σε λίγο πιο απομακρυσμένες με αποτέλεσμα να επιταχύνεται και να ενδυναμώνεται η περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη.

Οι Audretsch and Keilbach (2005) εξετάζουν εάν η επιχειρηματικότητα του κεφαλαίου έχει επίπτωση στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη και το λόγο για τον οποίο η επίπτωση αυτή είναι μόνο περιφερειακή. Χρησιμοποιώντας δεδομένα για 327 περιοχές της Δυτικής Γερμανίας για το έτος 1992, αποδεικνύουν ότι υπάρχει στατιστικά θετική σημαντική σχέση ανάμεσα στην περιφερειακή παραγωγικότητα της εργασίας και στην αύξηση του περιφερειακού κεφαλαίου. Ειδικότερα, εντοπίζουν ότι η παραγωγικότητα της εργασίας συγκλίνει διαχρονικά στις εξεταζόμενες περιοχές και ότι η επιχειρηματικότητα του κεφαλαίου επιδρά στην περιφερειακή παραγωγικότητα της εργασίας με τις αστικές περιοχές να υπερισχύουν των αγροτικών.

Οι Fotopoulos, Kallioras and Petrakos (2009) εξετάζουν τις επιπτώσεις του διεθνούς εμπορίου, της εξειδίκευσης και της περιφερειακής βιομηχανικής δομής στην ελληνική περιφερειακή ανάπτυξη της απασχόλησης την περίοδο 1995 – 2003. Αρχικά, αναλύουν την περιφερειακή ανάπτυξη της απασχόλησης σε σχέση με το διεθνές εμπόριο χρησιμοποιώντας μια παραδοσιακή και μια ανάλυση βασισμένη στο μερίδιο του εμπορίου. Σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας εκτός από μια αποκαλύφθηκε ότι τα εθνικά μερίδια έχουν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις ενώ οι τοπικές συνθήκες έχουν σημαντική επίπτωση στην αλλαγή της απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο. Στη συνέχεια εξετάζουν την εξειδίκευση στη βιομηχανία μιας περιοχής μέσω ενός μοντέλου στο οποίο λαμβάνεται υπόψη και το μερίδιο. Αποδεικνύουν ότι οι επιπτώσεις της είναι θετικές και στατιστικά σημαντικές που σημαίνει ότι στις περιοχές αυτές η απασχόληση αυξάνεται με ταχύτερους ρυθμούς. Τέλος, εφαρμόζουν μια ανάλυση βασισμένη σε ένα μοντέλο στο οποίο υπολογίζονται οι τομεακές και οι περιφερειακές αποκλίσεις από όλες τις τάσεις και τους οικονομικούς κύκλους. Αποδεικνύεται ότι οι περιφερειακοί επιχειρηματικοί κύκλοι είναι σημαντικότεροι από τις επιπτώσεις της βιομηχανίας για την βραχυπρόθεσμη μεταβλητότητα ενώ αποκαλύπτεται και η σημαντικότητα των τοπικών συνθηκών και της εξειδίκευσης.

3.1 Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μία πιο λεπτομερή ανάλυση

Αφού εξετάσαμε την διεθνή βιβλιογραφία, η οποία σχετίζεται με την περιφερειακή ανάπτυξη και τις συστάδες επιχειρήσεων, θα παρουσιάσουμε σε αυτή την ενότητα κάποιες μελέτες, οι οποίες αφορούν αποκλειστικά τις περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαφορά με τις μελέτες που παρουσιάστηκαν παραπάνω, εντοπίζεται στο γεγονός ότι εδώ λαμβάνονται υπόψη κατά τις αναλύσεις και οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης. Όπως, θα παρατηρήσουμε η πλειοψηφία των μελετών αποδεικνύουν ότι οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν με σκοπό να επιτευχθούν υψηλότεροι ρυθμοί περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης απέδωσαν σε γενικές γραμμές τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Η European Commission (2004) εντόπισε ότι οι ανισότητες που υπήρχαν ως προς το εισόδημα και την απασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση μειώθηκαν αισθητά μέσω της περιφερειακής πολιτικής στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ο Puigcerver – Penalver (2004) μελετώντας 41 περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 1989 – 2000, βρήκε επίσης σημαντικά θετικά αποτελέσματα ως προς την περιφερειακή ανάπτυξη.

Ο Dall'erba (2003) εξέτασε την σύγκλιση σε 145 περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 1989 – 1999. Σημειώνει ότι η Ιταλία και η Πορτογαλία επωφελήθηκαν περισσότερο, ενώ εντοπίζει ότι υπήρξαν ορισμένες γειτονικές περιφέρειες, οι οποίες δεν μπόρεσαν να αναπτυχθούν με τους ίδιους ρυθμούς. Ο Esteban (2000) βρήκε ότι οι πολιτικές αυτές οδήγησαν στην μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, αλλά όχι και στην μείωση των ανισοροπιών στο εσωτερικό των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Armstrong (1995) σημειώνει ότι η χωροθέτηση των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχία των όποιων χρηματοδοτήσεων. Εντοπίζει ότι υπάρχουν δυνατότητες διάχυσης στις γειτονικές περιφέρειες, η επιτυχία των οποίων κρίνεται από την δυναμική της γειτονικής περιοχής. Επίσης, οι Midelfart – Knarvik and Overman (2003) βρήκαν ότι η χρηματοδότηση παίζει σημαντικό ρόλο στην τοποθέτηση των επιχειρήσεων αφού ενθαρρύνουν όσες από αυτές ασχολούνται με

τον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης να εγκαθίστανται σε περιοχές με χαμηλό ποσοστό εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ενισχύοντας το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα αυτών των περιφερειών και αποκλείοντας τις λιγότερο ανεπτυγμένες από την δυνατότητα ανάπτυξης.

Οι Bondonio and Greenbaum (2006) βρίσκουν ότι οι επενδύσεις, οι οποίες αναφέρονται στην επιχειρηματική δραστηριότητα, προωθούν την απασχόληση και την περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα, οδηγώντας σε θετικά αποτελέσματα τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίστοιχα, οι Rodriguez – Pose and Fratesi (2004), εξετάζοντας τις περιφέρειες της Ισπανίας, εντοπίζουν ότι μόνο η επένδυση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση οδηγεί σε σημαντικά θετικά αποτελέσματα, αφού οι περιφέρειες που επενδύουν σε αυτές αυξάνουν μακροχρόνια την ανταγωνιστικότητά τους.

Οι Pérez et al. (2009) εξετάζοντας 18 περιφέρειες της Ισπανίας για την περίοδο 1995 – 1999, σημειώνουν ότι τα αποτελέσματα δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά από την στιγμή που φαίνεται ότι δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αναδιανεμητικά αποτελέσματα. Η δυσκολία της εφαρμογής της περιφερειακής πολιτικής στην Ιταλία εστιάζει και στο γεγονός ότι η κυβέρνηση στη χώρα βασίζεται σε ένα σύστημα πολλών επιπέδων, όπου οι αρμοδιότητες για την εφαρμογή και την διαχείριση μοιράζονται τόσο μεταξύ ιδιωτικών όσο και δημόσιων φορέων. Αυτό το μοίρασμα οδηγεί σε δυσκολότερη εφαρμογή η οποία μπορεί να μην αποφέρει τους αναμενόμενους ρυθμούς ανάπτυξης.

4. Η Ανάπτυξη των Περιφερειών NUTS 2 στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στο κεφάλαιο αυτό προχωρούμε στην παρουσίαση της ανάπτυξης ορισμένων περιφερειών NUTS 2 στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Καθώς θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, αλλά και ακατόρθωτο σε ορισμένες περιπτώσεις, λόγω της έλλειψης δεδομένων, να αναλύσουμε την περιφερειακή ανάπτυξη όλης της Ευρώπης προχωρούμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων για δύο ευρύτερες περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, εξετάζουμε τις πιο βιομηχανοποιημένες χώρες, τον βορρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πιο συγκεκριμένα την Γερμανία, την Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Η δεύτερη ομάδα χωρών που εξετάζουμε αφορά στις μεσογειακές χώρες, δηλαδή τον νότο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες πιο συγκεκριμένα αναφέρονται στην Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία. Κάνουμε χωριστά την ανάλυση για τις δύο ομάδες χωρών και στην συνέχεια, ακολουθεί μία ενότητα στην οποία γίνεται η σύγκριση των δύο ομάδων χωρών.

4.1 Οι χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά

Όπως είπαμε σε προηγούμενες ενότητες, οι ευρωπαϊκές χώρες προωθούν την περιφερειακή ανάπτυξη των περιοχών τους μέσω διαφόρων πολιτικών που εφαρμόζονται σε επίπεδο ένωσης, αλλά και μέσω των χρηματοδοτήσεων που προκύπτουν από αυτές. Γι' αυτό το λόγο, θεωρούμε πως πρέπει να δούμε το ΑΕΠ σε αυτές τις περιοχές για το τελευταίο έτος για το οποίο είναι διαθέσιμα τα δεδομένα, δηλαδή το έτος 2014.

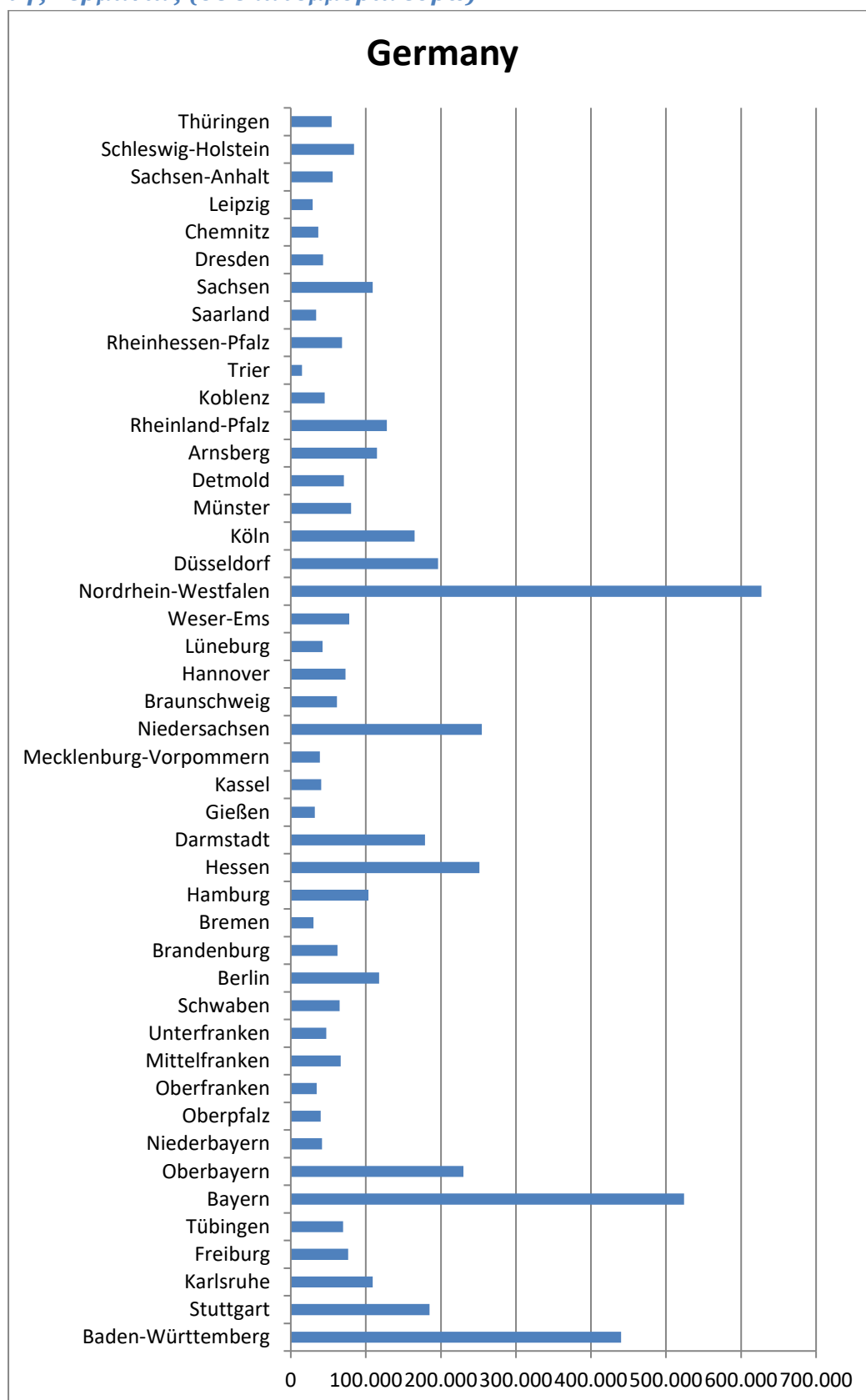
Για την Γερμανία, ειδικότερα, σύμφωνα με το Διάγραμμα 1, το μεγαλύτερο ΑΕΠ παράγεται στην περιφέρεια Nordrhein – Westfalen, και είναι ίσο με 627.219 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί η περιφέρεια της Bayern. Αντίθετα, το μικρότερο ΑΕΠ εντοπίζεται στην περιφέρεια της Trier. Σκοπός μας είναι να εξετάσουμε το ΑΕΠ

της κάθε περιφέρειας προκειμένου να μπορέσουμε να δούμε στη συνέχεια την προστιθέμενη αξία που έχει αυτό στο σύνολο της οικονομίας της χώρας.

Αντίστοιχα, για την Γαλλία, το έτος 2014, το μεγαλύτερο ΑΕΠ παράχθηκε στην περιφέρεια Ile de France και είναι ίσο με 649.101 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί με πολύ μεγάλη διαφορά η περιφέρεια της Bassin Parisien με 287.055 εκατομμύρια ευρώ (Διάγραμμα 2). Το γεγονός ότι υπάρχει μία τόσο μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και την δεύτερη περιφέρεια δείχνει μία άνιση κατανομή των πόρων, η οποία οδηγεί και σε διαφορετικούς ρυθμούς περιφερειακής ανάπτυξης. Η τελευταία περιφέρεια είναι η Mayote, στην οποία παράγεται ΑΕΠ ίσο με 2.101 εκατομμύρια ευρώ.

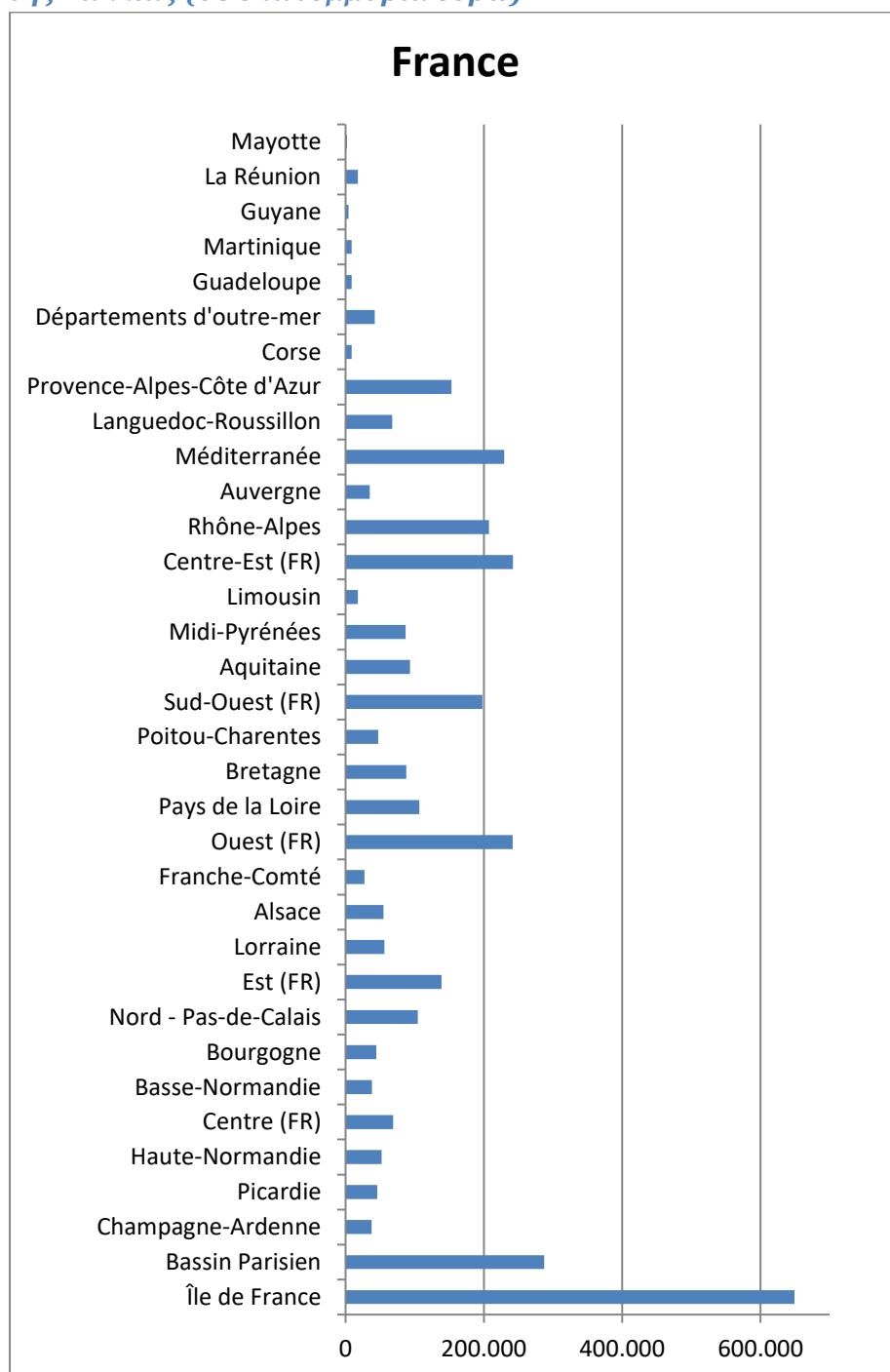
Κατά την εξέταση του Ηνωμένου Βασιλείου, στο Διάγραμμα 3, εντοπίζουμε ότι το μεγαλύτερο ΑΕΠ παρατηρείται στην περιφέρεια του Λονδίνου και είναι ίσο με 509.402 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί με εξίσου πολύ μεγάλη διαφορά η περιφέρεια North West με 209.557 εκατομμύρια ευρώ. Τελευταία έρχεται η περιφέρεια Highlands and Islands με 13.956 εκατομμύρια ευρώ.

Διάγραμμα 1: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 της Γερμανίας (σε εκατομμύρια ευρώ)



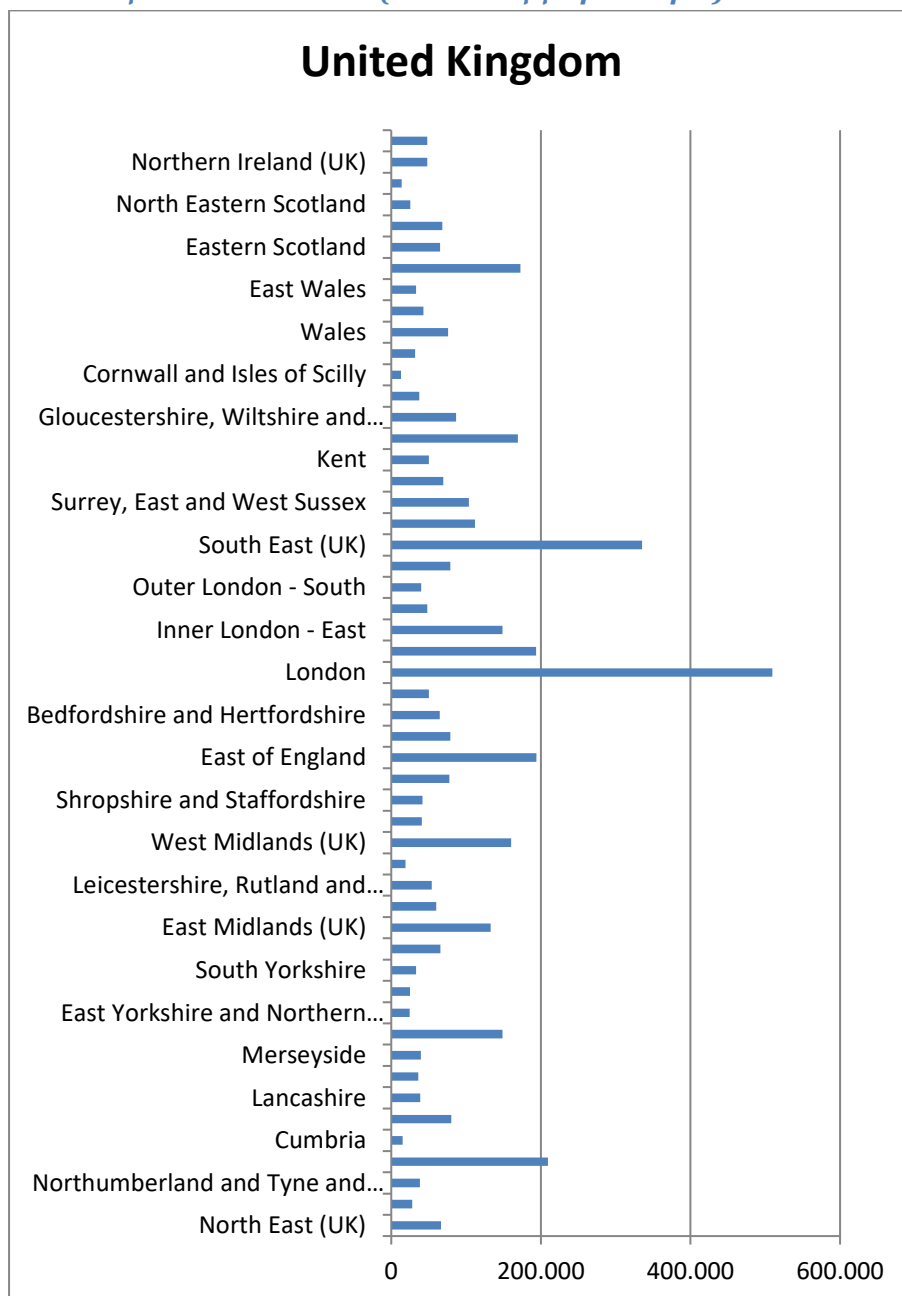
Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 2: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 της Γαλλίας (σε εκατομμύρια ευρώ)



Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 του Ηνωμένου Βασιλείου (σε εκατομμύρια ευρώ)



Πηγή: Eurostat

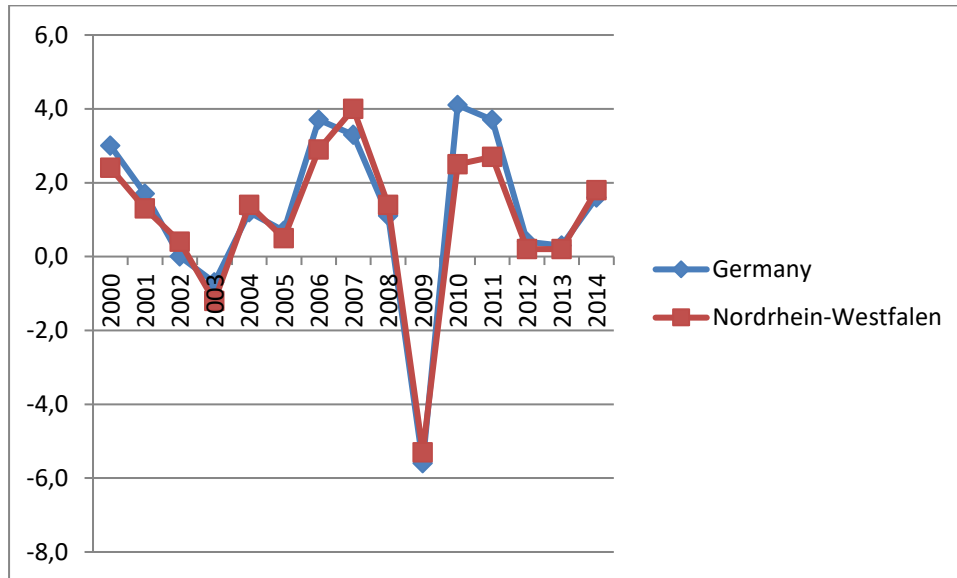
Μετά την εξέταση του ΑΕΠ της κάθε περιφέρειας, προχωρούμε στην μελέτη της πραγματικής αύξησης της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αρχικά, εξετάζουμε το μέγεθος αυτό σε επίπεδο χώρας και στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα για τις περιφέρειες που παράγουν το μεγαλύτερο ΑΕΠ. Σκοπός μας είναι να δούμε εάν η συνολική μεταβολή στο ρυθμό αύξησης της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της χώρας επηρεάζεται ή όχι από την αντίστοιχη μεταβολή των περιοχών με το μεγαλύτερο ΑΕΠ.

Ας εξετάσουμε, αρχικά, την Γερμανία στο Διάγραμμα 4. Παρατηρούμε ότι για την περίοδο 2000 – 2014, η πραγματική αύξηση της περιφερειακής προστιθέμενης αξίας ακολουθεί περίπου την ίδια πορεία τόσο για την περιφέρεια της Nordrhein – Westfalen όσο και το σύνολο της χώρας. Αυτό το αποτέλεσμα μας δείχνει ότι η ανάπτυξη της περιφέρειας, η οποία παράγει το μεγαλύτερο ΑΕΠ στην χώρα συμβάλλει κατά πολύ και στην περιφερειακή ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Αντίθετα, παρατηρούμε στο Διάγραμμα 5, όπου παρουσιάζεται η περίπτωση της Γαλλίας και της περιφέρειας Ile de France ότι δεν φαίνεται να ακολουθείται ακριβώς η ίδια πορεία. Για παράδειγμα, παρατηρούμε ότι το έτος 2000 η περιφέρεια της Ile de France είναι κοντά στο μηδενικό ρυθμό μεταβολής, ενώ όλη η χώρα στο 4%. Στη συνέχεια, έως το έτος 2003, φαίνεται ότι ακολουθούν παρόμοια πορεία, το 2004 η χώρα έχει ρυθμό μεταβολής μεγαλύτερο, την περίοδο 2005 – 2008 ακολουθούν αντίστροφη πορεία, ενώ από το 2009 και μετά έχουν ίδια πρόσημα στους ρυθμούς μεταβολής, αν και οι κινήσεις της περιφέρειας Ile de France φαίνεται να είναι πιο έντονες.

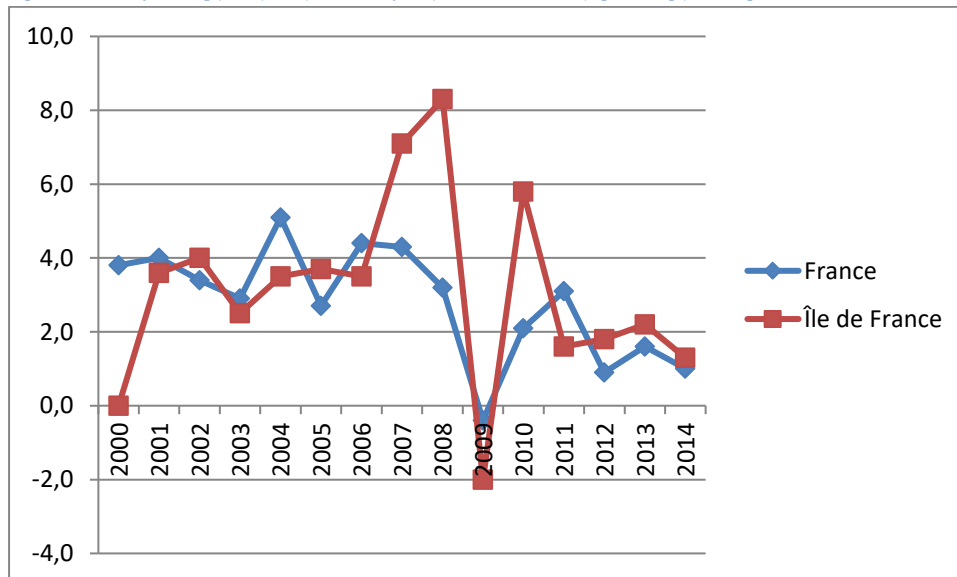
Για το Ηνωμένο Βασίλειο, φαίνεται ότι τουλάχιστον σε επίπεδο προσήμου ο ρυθμός μεταβολής ακολουθεί παρόμοια πορεία. Ωστόσο, εντοπίζουμε ότι σε άλλες περιπτώσεις η περιφέρεια του Λονδίνου υπερσχύει του συνόλου της χώρας, ενώ σε άλλες έχει αρκετά μικρότερους ρυθμούς μεταβολής. Ωστόσο, σε αντίθεση με την Γαλλία φαίνεται να υπάρχει κάποια θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο.

Διάγραμμα 4: Πραγματική αύξηση της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε τιμές του έτους βάσης στην Γερμανία



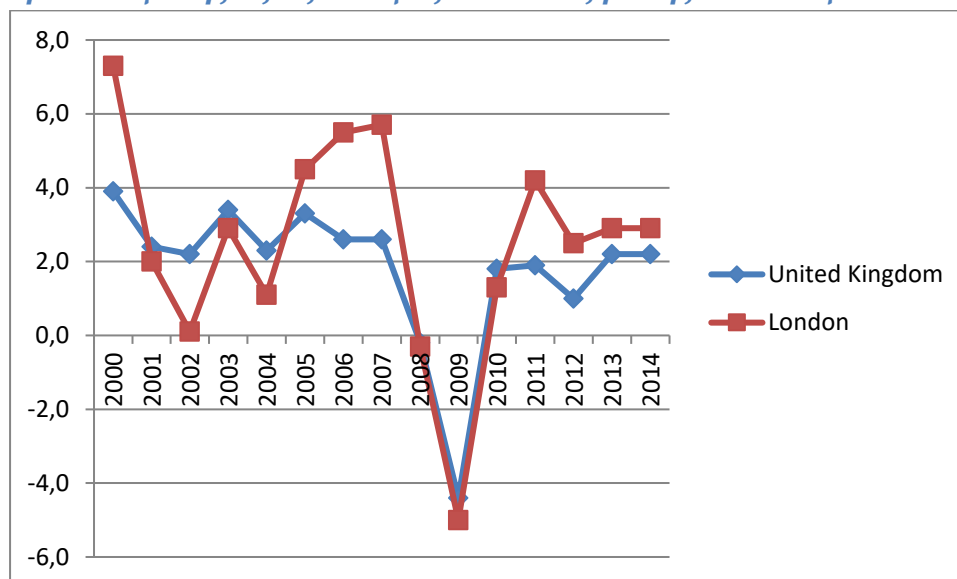
Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 5: Πραγματική αύξηση της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε τιμές του έτους βάσης στην Γαλλία



Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 6: Πραγματική αύξηση της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε τιμές του έτους βάσης στο Ηνωμένο Βασίλειο

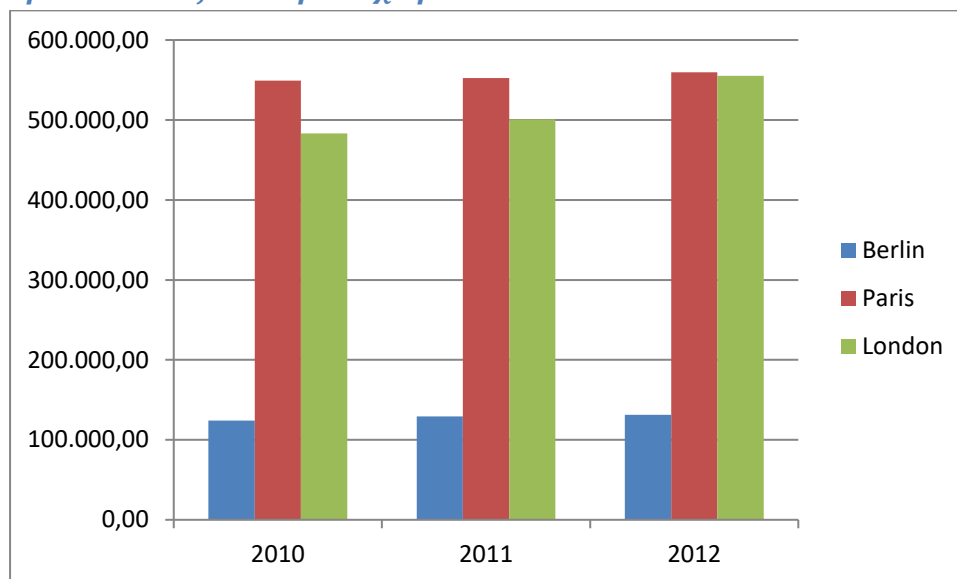


Πηγή: Eurostat

Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε πραγματικούς όρους για τις πρωτεύουσες των τριών χωρών, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για όλες τις περιφέρειες. Στο Διάγραμμα 7, παρατηρούμε τα εξής:

- Για το Βερολίνο, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία βρίσκεται ακριβώς στα ίδια επίπεδα και για τα τρία εξεταζόμενα χρόνια. Αυτό μας δείχνει ότι το Βερολίνο προσφέρει μία σταθερή προστιθέμενη αξία στο σύνολο της χώρας.
- Για το Παρίσι, εντοπίζουμε ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα όπως και στο Βερολίνο.
- Για το Λονδίνο, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μία σταθερή αύξηση για τα εξεταζόμενα χρόνια από χρονιά σε χρονιά.

Διάγραμμα 7: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε τιμές έτους βάσης για τις πρωτεύουσες των τριών χωρών



Πηγή: Eurostat

Τέλος, όπως είδαμε και κατά την βιβλιογραφική επισκόπηση, η καινοτομία συμβάλει με πολύ σημαντικό τρόπο στην ανάπτυξη των περιφερειών. Γι' αυτό το λόγο θα εξετάσουμε τον αριθμό των πατεντών που δημιουργούνται ετησίως στις μητροπολιτικές περιφέρειες του Βερολίνου και του Παρισιού. Για το Λονδίνο, δυστυχώς, δεν υπάρχουν τα αντίστοιχα δεδομένα, οπότε και περιορίζουμε την ανάλυση στις δύο αυτές περιφέρειες. Ελέγχοντας τον αριθμό των πατεντών διαπιστώνουμε ότι υπήρχε μία αυξητική τάση έως το 2008, όπου και ανακόπηκε στη συνέχεια. Τα ίδια αποτελέσματα εντοπίζουμε και για την περίπτωση του Παρισιού. Θα τολμούσαμε να θεωρήσουμε τα αποτελέσματα αυτά και ως αναμενόμενα από την στιγμή που η ευρωπαϊκή οικονομία κλονίστηκε από αστάθεια και συνεπώς μπορεί να θεωρηθεί λογικό να μην επενδύονται τόσο μεγάλα ποσά σε αβέβαια αποτελέσματα.

Πίνακας 1: Αριθμός πατεντών στις μητροπολιτικές περιφέρειες

	Berlin	Paris
2003	565,54	3123,01
2004	607,29	3341,41
2005	696,20	3051,79
2006	743,88	3135,28
2007	755,97	3136,96
2008	748,64	3155,61
2009	690,68	3044,84
2010	709,05	2843,95
2011	685,74	3022,38
2012	575,53	2359,58

4.2 Οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου

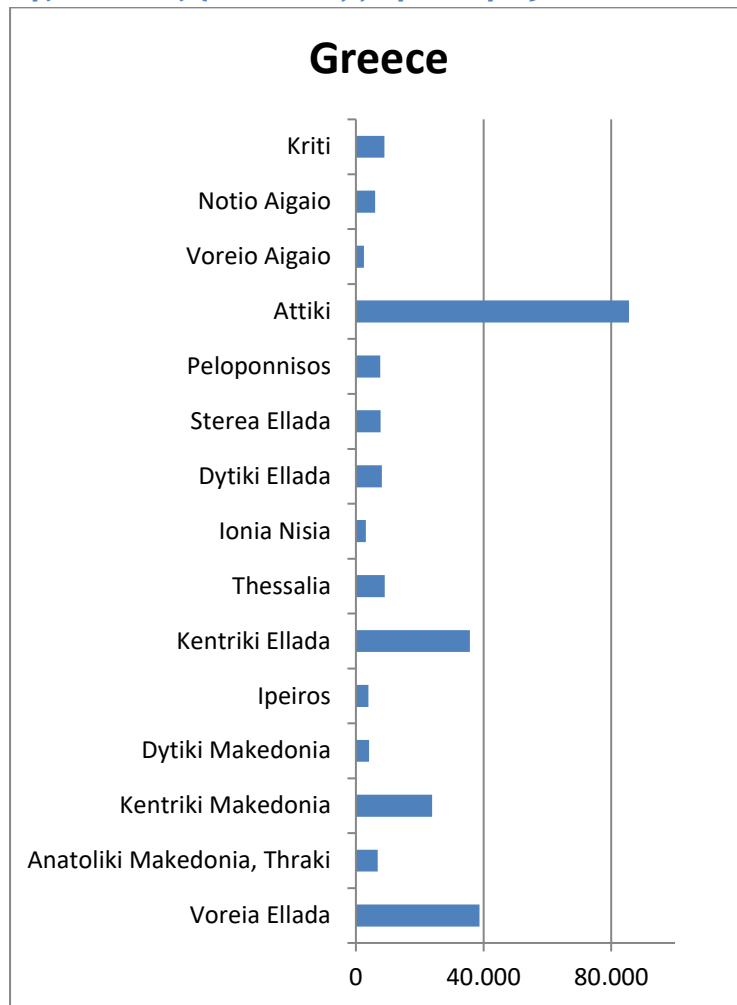
Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση θα εξετάσουμε το ΑΕΠ σε αυτές τις περιοχές για το τελευταίο έτος για το οποίο είναι διαθέσιμα τα δεδομένα, δηλαδή το έτος 2014. Στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Νότου, ειδικότερα, εξετάζουμε τρεις μεσογειακές χώρες, την Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία.

Για την Ελλάδα, ειδικότερα, σύμφωνα με το Διάγραμμα 8, το μεγαλύτερο ΑΕΠ παράγεται στην περιφέρεια της Αττικής, και είναι ίσο με 85.579 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί η περιφέρεια της Βόρειας Ελλάδας. Αντίθετα, το μικρότερο ΑΕΠ εντοπίζεται στην περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου. Σκοπός μας, ξανά, είναι να εξετάσουμε το ΑΕΠ της κάθε περιφέρειας προκειμένου να μπορέσουμε να δούμε στη συνέχεια την προστιθέμενη αξία που έχει αυτό στο σύνολο της χώρας.

Αντίστοιχα, για την Ιταλία, το έτος 2014, το μεγαλύτερο ΑΕΠ παράχθηκε στην περιφέρεια Nord Ovest και είναι ίσο με 522.032 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί με αρκετή διαφορά η περιφέρεια της Nord Est με 364.829 εκατομμύρια ευρώ (Διάγραμμα 9). Το γεγονός ότι υπάρχει μία τόσο μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και την δεύτερη περιφέρεια δείχνει μία άνιση κατανομή των πόρων, η οποία οδηγεί και σε διαφορετικούς ρυθμούς περιφερειακής ανάπτυξης. Η τελευταία περιφέρεια είναι η Valle d' Aosta, στην οποία παράγεται ΑΕΠ ίσο με 4.714 εκατομμύρια ευρώ.

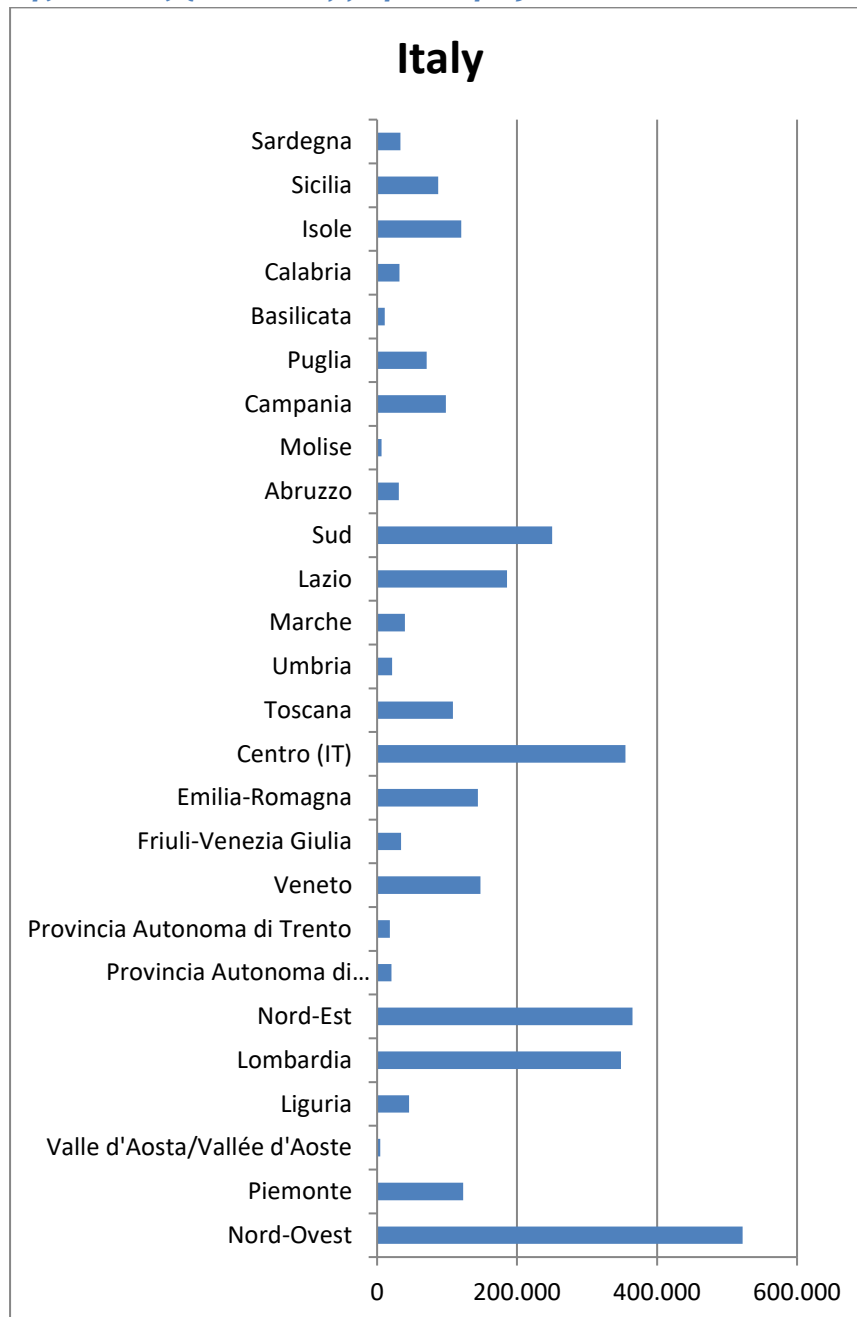
Κατά την εξέταση της Ισπανίας, στο Διάγραμμα 10, εντοπίζουμε ότι το μεγαλύτερο ΑΕΠ παρατηρείται στην περιφέρεια της Este και είναι ίσο με 320.763 εκατομμύρια ευρώ, ενώ ακολουθεί με εξίσου πολύ μεγάλη διαφορά η περιφέρεια Comunidad de Madrid με 196.118 εκατομμύρια ευρώ. Τελευταία έρχεται η περιφέρεια Ciudad Autonoma de Melilla με 1.406 εκατομμύρια ευρώ.

Διάγραμμα 8: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 της Ελλάδας (σε εκατομμύρια ευρώ)



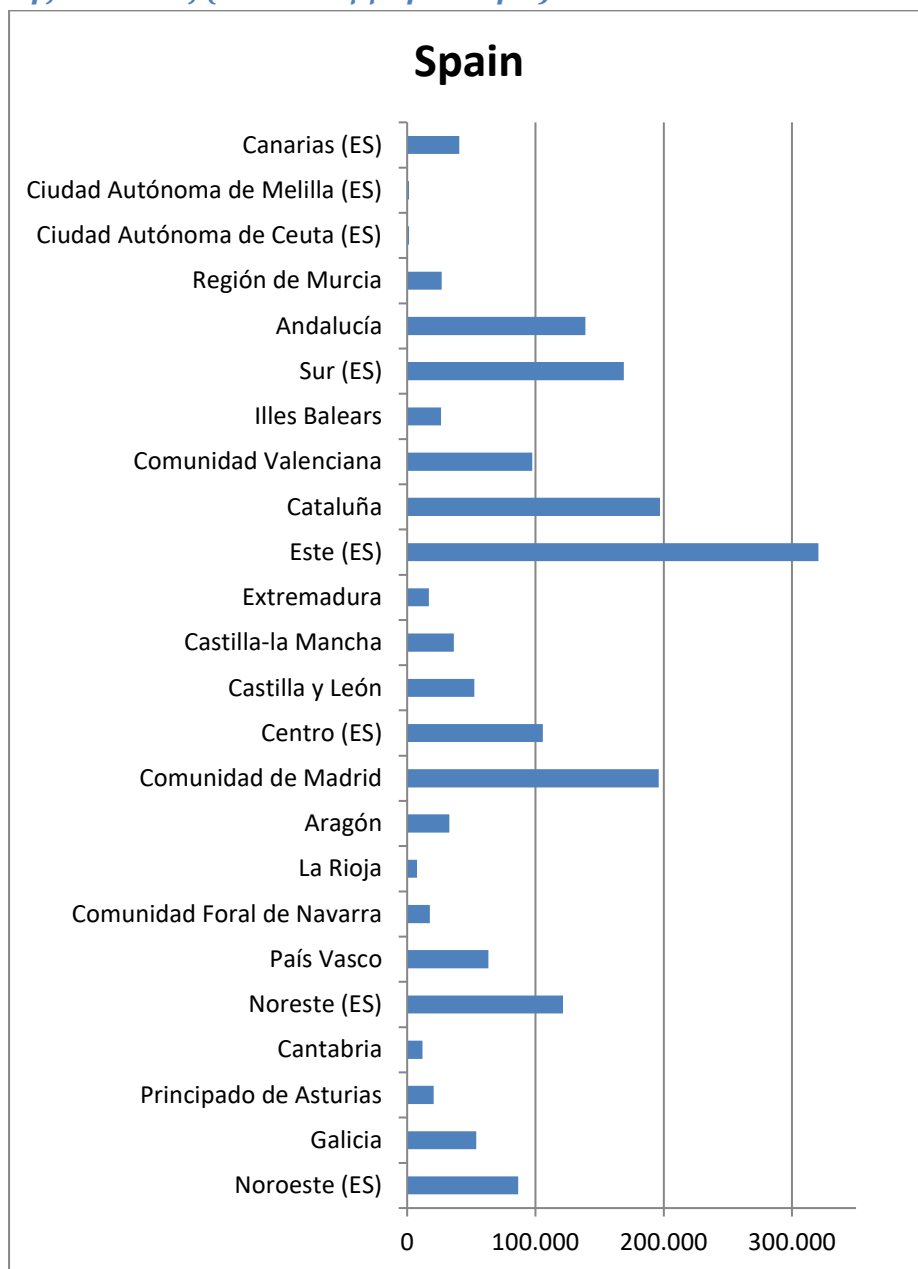
Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 8: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 της Ιταλίας (σε εκατομμύρια ευρώ)



Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 10: ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές ανάλογα στις περιφέρειες NUTS 2 της Ισπανίας (σε εκατομμύρια ευρώ)

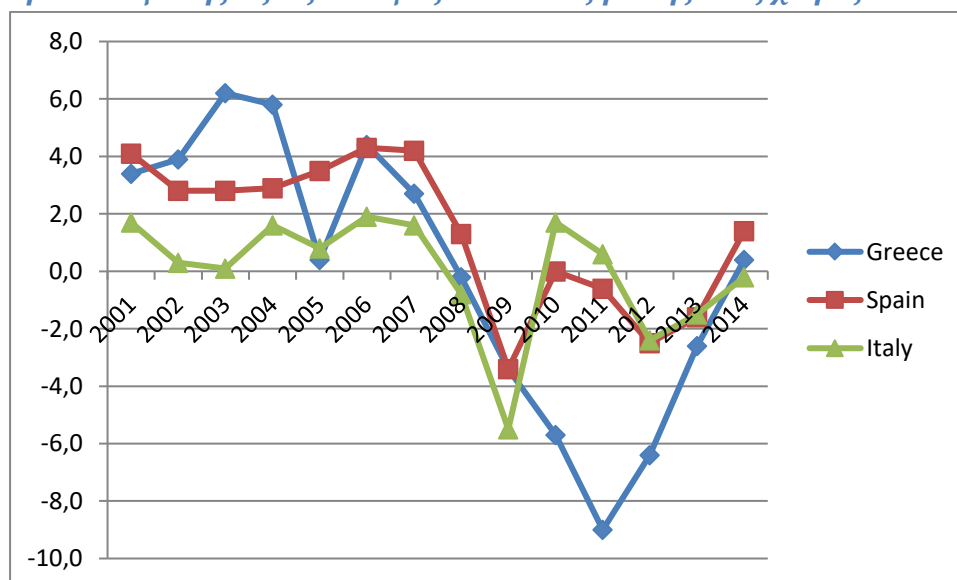


Πηγή: Eurostat

Μετά την εξέταση του ΑΕΠ της κάθε περιφέρειας, προχωρούμε στην μελέτη της πραγματικής αύξησης της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή εξετάζουμε τα μεγέθη αυτά μόνο σε επίπεδο χώρας, καθώς δεν είναι διαθέσιμα τα απαραίτητα δεδομένα.

Ας εξετάσουμε το Διάγραμμα 11, στο οποίο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για όλες τις χώρες. Παρατηρούμε ότι για όλη την εξεταζόμενη περίοδο, η πραγματική αύξηση της περιφερειακής προστιθέμενης αξίας ακολουθεί περίπου την ίδια πορεία τόσο για την Ισπανία όσο και για την Ιταλία. Αντίθετα, στην Ελλάδα, η πορεία είναι πολύ διαφορετική. Υπάρχει μία αυξητική τάση έως το 2004, η οποία ανακόπτεται κατά το έτος 2005 και αυξάνεται παροδικά το 2006, ενώ έκτοτε ακόμη και πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, η προστιθέμενη αξία της περιφερειακής ανάπτυξης βαίνει μειούμενη για όλη την εξεταζόμενη περίοδο, ενώ έως και το 2013 υπάρχουν αρνητικοί ρυθμοί. Οι πολύ αρνητικοί ρυθμοί οφείλονται στην οικονομική αστάθεια που επικρατεί στην χώρα. Ωστόσο, οι πολύ διαφορετικοί ρυθμοί της χώρας μπορούν να δείξουν και κάποιο πρόβλημα στην κατανομή των πόρων αυτών.

Διάγραμμα 11: Πραγματική αύξηση της περιφερειακής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε τιμές του έτους βάσης στις χώρες του Νότου

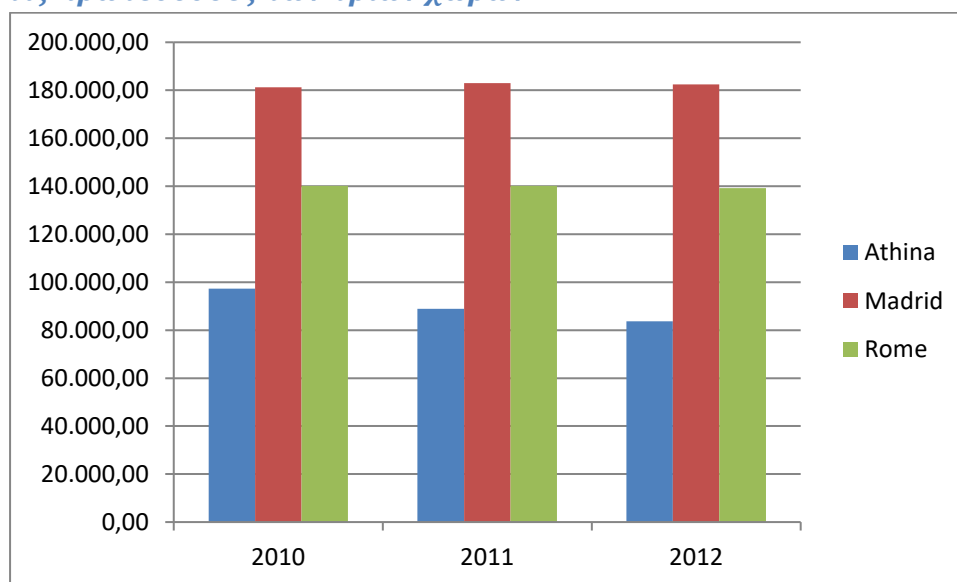


Πηγή: Eurostat

Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε πραγματικούς όρους για τις πρωτεύουσες των τριών χωρών, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για όλες τις περιφέρειες. Στο Διάγραμμα 12, παρατηρούμε τα εξής:

- Για την Αθήνα, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία φαίνεται να μειώνεται διαχρονικά, δείχνοντας ότι η πρωτεύουσα αρχίζει να σταματά να επιφέρει αυξημένες θετικές επιρροές στην συνολική προστιθέμενη αξία της χώρας.
- Για την Μαδρίτη, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία βρίσκεται ακριβώς στα ίδια επίπεδα και για τα τρία εξεταζόμενα χρόνια. Αυτό μας δείχνει ότι η Μαδρίτη προσφέρει μία σταθερή προστιθέμενη αξία στο σύνολο της χώρας.
- Για την Ρώμη, εντοπίζουμε ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα με αυτά της Μαδρίτης.

Διάγραμμα 12: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε τιμές έτους βάσης για τις πρωτεύουσες των τριών χωρών



Πηγή: Eurostat

Τέλος, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση εξετάζουμε τον αριθμό των πατεντών που δημιουργούνται ετησίως στις μητροπολιτικές περιφέρειες της Αθήνας και της Μαδρίτης. Για την Ρώμη, δυστυχώς, δεν υπάρχουν τα αντίστοιχα δεδομένα, οπότε και περιορίζουμε την ανάλυση στις δύο αυτές περιφέρειες. Ελέγχοντας τον αριθμό των πατεντών διαπιστώνουμε ότι υπήρχε μία αυξητική τάση έως το 2007 για την Αθήνα και το 2009 για την Μαδρίτη, όπου και ανακόπηκε στη συνέχεια. Θα τολμούσαμε να θεωρήσουμε τα αποτελέσματα αυτά και ως αναμενόμενα από την στιγμή που η ευρωπαϊκή οικονομία κλονίστηκε από αστάθεια και συνεπώς μπορεί να θεωρηθεί λογικό να μην επενδύονται τόσο μεγάλα ποσά σε αβέβαια αποτελέσματα. Επιπλέον, ας αναλογιστούμε το γεγονός ότι η Ελλάδα και η Ισπανία αποτελούν δύο χώρες, οι οποίες επλήγησαν ιδιαίτερα από την κρίση.

Πίνακας 2: Αριθμός πατεντών στις μητροπολιτικές περιφέρειες

	Athina	Madrid
2003	52,25	166,12
2004	43,12	209,32
2005	66,82	244,56
2006	59,32	255,20
2007	60,13	263,46
2008	54,73	305,33
2009	51,73	349,61
2010	37,73	314,05
2011	44,53	314,17
2012	50,73	246,06

Πηγή: Eurostat

4.3 Σύγκριση Ευρωπαϊκού Βορρά και Ευρωπαϊκού Νότου

Αφού παρουσιάσαμε τα μακροοικονομικά δεδομένα για τις τρεις χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά και του Ευρωπαϊκού Νότου, προχωρούμε στην σύγκριση μεταξύ των δύο ευρύτερων περιοχών. Σε αντίθεση με το αναμενόμενο, λόγω της μεγάλης οικονομικής και κοινωνικής ανομοιογένειας, εντοπίζουμε αρκετά κοινά στοιχεία μεταξύ των δύο ομάδων χωρών. Έτσι, και για τις δύο ομάδες χωρών διαπιστώνουμε:

- Το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού ΑΕΠ εντοπίζεται σε ορισμένες και πολύ λίγες περιφέρειες, ενώ οι περισσότερες περιφέρειες συμβάλλουν σε έναν πολύ μικρό βαθμό σε αυτό.
- Η περιφέρεια, στην οποία παράγεται το μεγαλύτερο ΑΕΠ διαφέρει σημαντικά σε σχέση με την δεύτερη περιφέρεια σε επίπεδο χώρας.
- Στις περισσότερες περιπτώσεις ο ρυθμός μεταβολής της πραγματικής ακαθάριστης προστιθέμενης περιφερειακής αξίας της περιφέρειας με το υψηλότερο ΑΕΠ συμβαδίζει με τον συνολικό ρυθμό μεταβολής της χώρας.
- Οι πρωτεύουσες και των δύο ομάδων χωρών φαίνεται ότι συμβάλλουν κατά τα τρία εξεταζόμενα χρόνια με έναν είτε σταθερό είτε αυξητικό ρυθμό στην συνολική αύξηση της πραγματικής ακαθάριστης περιφερειακής προστιθέμενης αξίας.
- Παρατηρείται ακριβώς η ίδια τάση ως προς την δημιουργία καινοτόμων προϊόντων από τις χώρες. Δηλαδή, ενώ έως την έναρξη της κρίσης οι καινοτομίες έδειχναν να αυξάνονται, από την έναρξη της κρίσης και μετά υπήρξε σημαντική μείωση διαχρονικά.

5. Κατάταξη Συστάδων Επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να μπορέσει να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των συστάδων επιχειρήσεων, προχώρησε στην δημιουργία της Ευρωπαϊκής Γραμματείας για την Ανάλυση των Συστάδων Επιχειρήσεων (European Secretariat for Cluster Analysis – ESCA). Η σημασία της αξιολόγησης πηγάζει κυρίως από το γεγονός ότι οι συστάδες επιχειρήσεων αποτελούν δυναμικά μέσα, τα οποία προωθούν την έρευνα και ανάπτυξη και συνεπώς οδηγούν στην οικονομική ανάπτυξη και την δημιουργία θέσεων εργασίας. Άρα καθοριστικής σημασίας παράγοντες είναι η σωστή στρατηγική που ακολουθείται από την συστάδα.

Ως προς την αξιολόγηση, υπάρχουν συνολικά τρεις κατατάξεις:

1. Η Χρυσή Ταμπέλα (Gold Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI))
2. Η Ασημένια Ταμπέλα (Silver Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI))
3. Η Χάλκινη Ταμπέλα (Bronze Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI))

Συνοπτικά και για τα τρία επίπεδα αξιολόγησης μπορούμε να πούμε ότι η Χάλκινη (Bronze) κατάταξη δεν αποτελεί στην ουσία τίτλο ποιότητας υπό την στενή έννοια του όρου, αλλά δείχνει ότι το μάνατζμεντ της συστάδας ενδιαφέρεται να βελτιώσει την παρουσία της. Η Ασημένια (Silver) κατάταξη μας δείχνει συστάδες, οι οποίες επιδιώκουν μαζί με όλους τους πιθανούς συναγωνιστές τους να βελτιώσουν την θέση τους. Η Χρυσή (Gold) κατάταξη επιδεικνύει μάνατζμεντ πολύ υψηλής ποιότητας. Αυτές οι τρεις κατατάξεις θα εξηγηθούν και αναλυτικότερα στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου.

Στην πρώτη κατάταξη (Gold) περιλαμβάνονται συστάδες επιχειρήσεων, οι οποίες επιδεικνύουν πολύ εξειδικευμένο μάνατζμεντ και προσπαθούν να βελτιώσουν τις οργανωτικές τους δομές προκειμένου να επωφεληθούν από καλύτερη παρουσία. Προκειμένου να χαρακτηριστεί μία συστάδα ως Χρυσή, πρέπει να επιτύχει

συγκεκριμένα επίπεδα τελειότητας ως προς την δομή της, την διοίκηση της, την χρηματοδότηση της, τις υπηρεσίες που παρέχει και την αναγνώριση που την διακατέχει. Η αξιολόγηση μίας συστάδας διενεργείται από ειδικούς σε χρονικό διάστημα δύο ημερών μέσω της καταγραφής 31 δεικτών. Μετά την καταγραφή των δεικτών και την κατάταξη της συστάδας, η επιτροπή παρέχει συμβουλές στην διοίκηση για περαιτέρω βελτίωση. Η λίστα περιλαμβάνει 75 συστάδες από 16 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην διπλωματική αυτή, ωστόσο, παρουσιάζουμε μόνον τις συστάδες που αναφέρονται στις χώρες που μελετούμε.

Ας εξετάσουμε, λοιπόν, την κάθε χώρα χωριστά. Στην Γερμανία εντοπίστηκαν συνολικά 12 συστάδες, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως Gold. Οι περισσότερες από αυτές δραστηριοποιούνται στον τομέα της μικρο και νανο-τεχνολογίας, στην φαρμακευτική και στην παραγωγή και βιομηχανία. Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε ότι δραστηριοποιούνται σε τομείς που χαρακτηρίζονται από γρήγορη εξέλιξη και μεγάλες τεχνολογικές αλλαγές. Άρα, η ύπαρξη των συστάδων βοηθά στην παραγωγή γρήγορων και καινοτόμων προϊόντων, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν στην ευρύτερη ανάπτυξη.

Αντίστοιχα, στον Πίνακα 4, παρουσιάζονται οι συστάδες επιχειρήσεων με την αξιολόγηση Gold για την Γαλλία. Όπως παρατηρούμε οι περισσότερες συστάδες αφορούν σε αυτές που δραστηριοποιούνται στον τομέα της μικρο και νανο-τεχνολογίας, στην φαρμακευτική, τις μεταφορές και την βιομηχανία της διατροφής.

Τέλος, κατά την εξέταση του Ηνωμένου Βασιλείου, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μόνο μία συστάδα, η οποία δραστηριοποιείται στην παραγωγή και την μηχανολογία (Πίνακας 5).

Πίνακας 3: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στη Γερμανία

Name	Comparative portfolio
automotive BW	Transportation and mobility
Carbon Composites e. V.	Production and engineering
Cluster Elektromobilität Süd-West	Transportation and mobility
HAMBURG AVIATION - Luftfahrtcluster Metropolregion Hamburg e. V.	Aviation and space
it's OWL Clustermanagement GmbH	Production and engineering
Kunststoffinstitut für die mittelständische Wirtschaft NRW GmbH	New materials and chemistry
Life Science Nord	Health and medical science
MST BW Mikrosystemtechnik Baden-Württemberg e.V./MicroTEC Südwest	Micro, nano and optical technologies
Photonics BW e. V.	Micro, nano and optical technologies
Silicon Saxony e. V.	ICT
Technology Mountains e. V.	Health and medical science , ICT ,Micro, nano and optical technologies ,New materials and chemistry ,Production and engineering
VDC Fellbach	Creative industries

Πηγή: ESCA

Πίνακας 4: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στη Γαλλία

Name	Comparative portfolio
AGRI SUD-OUEST INNOVATION	Food industry
Alsace BioValley	Health and medical science
Axelera	New materials and chemistry
Cap Digital	Creative industries
LUTB Transport & Mobility System – Rhône-Alpes Automotive Cluster	Transportation and mobility
LYONBIOPOLE	Health and medical science
Minalogic	Micro, nano and optical technologies
Pôle de compétitivité Optitec	Micro, nano and optical technologies
Pôle de compétitivité Plasturgie (PLASTIPOLIS)	New materials and chemistry
Pôle EMC2	Production and engineering
Pôle Mov'eo	Transportation and mobility
Pôle Véhicule du Futur	Transportation and mobility
Systematic	ICT
Techtera - Pôle de compétitivité des textiles et matériaux souples	Textile industries
VEGEPOLYS	Food industry

VITAGORA	Food industry
-----------------	---------------

Πηγή: ESCA

Πίνακας 5: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στο Ηνωμένο Βασίλειο

Name	Comparative portfolio
North East Process Industry Cluster	Production and engineering

Πηγή: ESCA

Στον Πίνακα 6, όπου παρουσιάζονται οι συστάδες της Ισπανίας, διαπιστώνεται ότι σε αντίθεση με την Γερμανία, όπου οι περισσότερες δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένους τομείς, εδώ δεν υπάρχει κάποια τάση, αλλά ποικιλία. Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα για την Ιταλία και την Ελλάδα με την διαφορά, ωστόσο, ότι στην Ελλάδα και οι δύο συστάδες οργανώνονται από την Corallia.

Πίνακας 6: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στην Ισπανία

Name	Comparative portfolio
CEAGA - Cluster de Empresas de Automoción de Galicia	Transportation and mobility
Cluster da Madeira de Galicia (CMA)	Construction
Cluster de la Acuicultura de Galicia	Food industry
Cluster TIC Galicia	ICT
FEMAC - The Cluster of Agricultural Machinery	Production and engineering
TICBioMed	Health and medical science

Πηγή: ESCA

Πίνακας 7: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στην Ιταλία

Name	Comparative portfolio
bioPmed - Piemonte Healthcare Cluster	Health and medical science
Lombardy Energy Cleantech Cluster	Energy and environment

Πηγή: ESCA

Πίνακας 8: Συστάδες με την αξιολόγηση GOLD στην Ελλάδα

Name	Comparative portfolio
gi-cluster (facilitated by Corallia)	Creative industries
si-cluster (facilitated by Corallia)	Aviation and space

Πηγή: ESCA

Η δεύτερη κατάταξη (Silver) αποτελείται από τις συστάδες, οι οποίες πραγματοποιούν με επιτυχία τα πλάνα τους, βελτιώνοντας διαρκώς τις τακτικές που χρησιμοποιούν αφού έχουν ενταχθεί προηγουμένως στην κατάταξη Bronze. Στην πραγματικότητα η κατάταξη αυτή αποτελείται από 57 συστάδες, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε 13 χώρες.

Στην Γερμανία, υπάρχουν συνολικά 28 συστάδες, οι οποίες έχουν λάβει την κατάταξη αυτή. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι στην Γερμανία περιλαμβάνονται περίπου οι μισές συστάδες από το σύνολο της κατάταξης. Το γεγονός αυτό μας δείχνει ότι υπάρχει μία ισχυρή τάση και θέληση ενίσχυσης της λειτουργίας των συστάδων, η οποία μπορεί να προωθήσει την περιφερειακή και όχι μόνο οικονομική ανάπτυξη. Όπως παρατηρείται στον Πίνακα 9, η πλειοψηφία των συστάδων αφορά τεχνολογικούς τομείς (micro, nano and optical technologies, production and engineering, ICT) στους οποίους η καινοτομία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και συνεπώς η αποτελεσματική ανάπτυξη συστάδων μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη των ίδιων των επιχειρήσεων χωριστά, οι οποίες με την σειρά τους επιφέρουν την περιφερειακή και γενικότερη ανάπτυξη.

Ωστόσο, δεν φαίνεται να υπάρχει καμία συστάδα σε αυτή την κατάταξη για την Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Πίνακας 9: Συστάδες με την αξιολόγηση SILVER στην Γερμανία

Name	Comparative portfolio
Baden-Württemberg Connected e. V.	Creative industries
BalticNet-PlasmaTec e. V.	Micro, nano and optical technologies
Biopark Regensburg GmbH	Biotechnology
BioRegioSTERN Management GmbH	Biotechnology
cc-NanoBioNet e.V.	Micro, nano and optical technologies
Cluster Forst und Holz	Construction
Cluster Verkehr, Mobilität und Logistik in Berlin-Brandenburg	Transportation and mobility
EnergieRegion Nürnberg e. V.	Energy and environment
European Center for Power Electronics e. V.	Production and engineering
Food-Processing Initiative e. V.	Food industry
foodRegio	Food industry
Forschungskuratorium Textil e. V.	New materials and chemistry
Forum MedTech Pharma e.V.	Health and medical science
GEOkomm e. V.	ICT
InnoZent OWL e. V.	ICT
IT FOR WORK	ICT
IT Security - Bavarian IT Security & Safety Cluster	ICT
ITS automotive nord e. V. (Niedersachsen)	Transportation and mobility
IVAM e.V.	Micro, nano and optical technologies
Kompetenz-Netzwerk Mechatronik in Ostbayern	Production and engineering
Kompetenznetz INPLAS	New materials and chemistry
Medical Valley EMN	Health and medical science
Optence e. V.	Micro, nano and optical technologies
PhotonicNet - Kompetenznetz Optische Technologien in Niedersachsen	Micro, nano and optical technologies
Strategische Partnerschaft Sensorik e. V.	Micro, nano and optical technologies
Trägerverein Umwelttechnologie-Cluster Bayern e. V.	Energy and environment
WindenergieAgentur Bremerhaven e. V.	Energy and environment

Πηγή: ESCA

Στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών φαίνεται πως έχουν δημιουργηθεί συστάδες και για τις τρεις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (Πίνακες 10, 11, 12). Ωστόσο, εντύπωση μας προκαλεί το γεγονός ότι η Ιταλία πέραν από τους τομείς της τεχνολογίας, φαίνεται να επιδιώκει και την ανάπτυξη συστάδων που σχετίζονται με τις πηγές νερού.

Πίνακας 10: Συστάδες με την αξιολόγηση SILVER στην Ισπανία

Name	Comparative portfolio
Agrupación Empresarial Innovadora del Sector de la TIC de La Rioja (AEI AERTIC)	ICT
Canarias Excelencia Tecnológica (CET)	ICT

Πηγή: ESCA

Πίνακας 11: Συστάδες με την αξιολόγηση SILVER στην Ιταλία

Name	Comparative portfolio
Maritime Technology Cluster FVG S.c.a.r.l.	Maritime technologies, water resources
Polo di Innovazione ICT (Fondazione Torino Wireless)	ICT
proplast - Plastic Innovation Pole	New materials and chemistry

Πηγή: ESCA

Πίνακας 12: Συστάδες με την αξιολόγηση SILVER στην Ελλάδα

Name	Comparative portfolio
mi-cluster	Micro, nano and optical technologies

Πηγή: ESCA

Η τελευταία κατάταξη αφορά την Χάλκινη (Bronze) κατάταξη, στην οποία περιλαμβάνονται συστάδες, οι οποίες επιδεικνύουν ενδιαφέρον για να βελτιώσουν τον τρόπο λειτουργίας τους. Η αξιολόγηση γίνεται μέσω συνεντεύξεων, από τις οποίες εξάγονται αποτελέσματα για 36 δείκτες. Αφού εξαχθούν τα αποτελέσματα γίνονται συστάσεις βελτίωσης των συστάδων. Η λίστα αποτελείται από 856 συστάδες, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε 40 χώρες.

Στον Πίνακα 13 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για την Γερμανία. Όπως παρατηρείται, τα αποτελέσματα δεν διαφέρουν σε σχέση με αυτά που είδαμε στις δύο προηγούμενες κατατάξεις. Ωστόσο, αυτό που οφείλουμε να αναφέρουμε είναι ότι η χώρα χαρακτηρίζεται από πολύ μεγάλο αριθμό συστάδων.

Στην Γαλλία εντοπίζουμε μόλις δύο συστάδες. Μάλιστα, σε αντίθεση με τις άλλες κατατάξεις, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει και μία η οποία επενδύει στον αθλητισμό, τον ελεύθερο χρόνο και τον τουρισμό. Σε σχέση με το Ηνωμένο Βασίλειο, ξανά δεν παρατηρούμε κάποια αλλαγή.

Πίνακας 13: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στην Γερμανία

Name	Comparative portfolio
Automatisierungsregion Rhein Main Neckar	Production and engineering
Automotive Nordwest e. V.	Production and engineering
BioEconomy Cluster e. V.	New materials and chemistry
BIOKON	Biotechnology
BioLAGO e. V. life science network	Health and medical science
CfK Valley	Production and engineering
Ci3 - Cluster für Individualisierte ImmunIntervention e. V.	Health and medical science
Cluster Gesundheitswirtschaft Berlin-Brandenburg/ Health Capital	Health and medical science
Die Maschinenbaupartner	Production and engineering
Digitale Wirtschaft Schleswig-Holstein	ICT
EE.SH - Erneuerbare Energien Schleswig-Holstein	Energy and environment
ena - european network architecture e. V.	Construction
foodactive e. V.	Food industry
Fördergesellschaft Erneuerbare Energien e.V.	Energy and environment
Gesundheitsmetropole Hamburg	Health and medical science
Gesundheitswirtschaft Hannover e.V.	Health and medical science
HOCHFORM	Production and engineering
House of IT e. V.	ICT
House of Pharma & Healthcare e. V.	Health and medical science
IT-Netzwerk e. V.	ICT
ITS Hessen e. V.	Transportation and mobility
Kompetenznetz Biomimetik	Biotechnology
Kompetenznetz Verfahrenstechnik Pro3	Production and engineering
Kompetenznetzwerk Dezentrale Energietechnologien e. V.	Energy and environment
kre H tiv Netzwerk Hannover	Creative industries
Kunststoff Cluster Nordhessen	New materials and chemistry

Maritimes Cluster Norddeutschland	Maritime technologies, water resources
Materials Valley e.V.	New materials and chemistry
Metallverarbeitungscluster Waldeck-Frankenberg	Production and engineering
Mobilität Rhein Main	Transportation and mobility
Netzwerk Industrie RuhrOst e. V.	Production and engineering
Netzwerk Logistik Leipzig Halle e. V.	Transportation and mobility
Netzwerk Luft- und Raumfahrt	Aviation and space
Mecklenburg-Vorpommern Hanse-Aerospace e. V.	
Oldenburger Energiecluster OLEC e. V.	Energy and environment
Organic Electronics Saxony	Micro, nano and optical technologies
PLANT 2030	Biotechnology
REGINA e.V. - Regionaler Industrieclub Informatik Aachen	ICT
rhein-main-cluster chemie & pharma	New materials and chemistry
SafeTRANS	ICT
Satellitenavigation Berchtesgadener Land	ICT
SMAB - Sondermaschinen und Anlagenbau Sachsen-Anhalt	Production and engineering
Tourismus Cluster Schleswig-Holstein	Sports, Leisure and Tourism
Verpackungscluster Südniedersachsen e.V.	Production and engineering
WAB e. V. (Windenergie-Agentur)	Energy and environment
Wetzlar Network - Optic, Electronics & Mechanics	Micro, nano and optical technologies
Zeitsprung IT-Forum Fulda e. V.	ICT

Πηγή: ESCA

Πίνακας 14: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στην Γαλλία

Name	Comparative portfolio
Cluster Montagne	Sports, Leisure and Tourism
Pôle Aquinetic	ICT

Πηγή: ESCA

Πίνακας 15: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στο Ηνωμένο Βασίλειο

Name	Comparative portfolio
Greentech South	Energy and environment
North East Automotive Alliance	Transportation and mobility
ScotlandIS	Creative industries

Πηγή: ESCA

Στη συνέχεια, εξετάζουμε την περίπτωση των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου. Στην Ισπανία πάνω από 20 συστάδες φαίνεται να λαμβάνουν την χάλκινη κατάταξη. Ως προς τον τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη τάση, αφού εντοπίζουμε τομείς όπως η βιομηχανία τροφίμων, η παραγωγή και μηχανολογία, η βιοτεχνολογία, η ενέργεια και το περιβάλλον κλπ. (Πίνακας 16). Για την Ισπανία, ωστόσο, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι υπάρχει σημαντικά μεγάλος αριθμός συστάδων επιχειρήσεων, οι οποίες ανήκουν σε αυτή την κατάταξη.

Στην Ιταλία (Πίνακας 17) εντοπίζουμε 6 συνολικά συστάδες, οι οποίες λαμβάνουν την χάλκινη κατάταξη. Στην περίπτωση αυτή διαπιστώνουμε ότι δύο από αυτές δραστηριοποιούνται στα νέα υλικά και την χημεία, ενώ οι υπόλοιπες σε λιγότερο απαιτητικούς τομείς.

Τέλος, στην Ελλάδα υπάρχει μόνο μία συστάδα, η οποία σχετίζεται με την μικρο και νανο-τεχνολογία.

Πίνακας 16: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στην Ισπανία

Name	Comparative portfolio
ACTM - CATALAN FASHION & TEXTILE CLUSTER	Creative industries
Agrofood Murcia	Food industry
AINS - Innovative business association of nutrition and health	Food industry
AMUEBLA - Furniture and Related Industries	Production and engineering
Associació Clúster de productes infantils de Catalunya - KID'S CLUSTER	Creative industries
Associació Clúster Hàbitat de Catalunya	Production and engineering
Barcelona Cluster Nautic	Maritime technologies, water resources
Beauty Cluster Barcelona	Sports, Leisure and Tourism
Catalonia Bio	Biotechnology
Catalonia Gourmet	Food industry
CEEC - Catalonia Energy Efficiency Cluster	Energy and environment
CENFIM	Creative industries
Centro Espanol de Plasticos	New materials and chemistry
CIAC - Clúster de la Indústria d'Automoció de Catalunya	Transportation and mobility
Cicat - The Catalan Lighting Cluster	ICT
Cluster Advanced Materials Catalonia	New materials and chemistry
Cluster Audiovisual de Canarias	Creative industries
Clúster Canario del Transporte y La Logistica	Transportation and mobility
Clúster de Salut Mental de Catalunya	Health and medical science
Cluster Energia	Energy and environment
Cluster Food Service de Catalunya	Food industry
Cluster META	Food industry
CWP - CATALAN WATER PARTNERSHIP	Maritime technologies, water resources
Domotys - Spanish Association for the Internationalisation and Innovation of Smart Homes and Building Companies	ICT
Health-Technology Cluster – HT Cluster	Health and medical science
INNOVACC - Catalan Association for innovation in the pig meat sector	Food industry
Maritim Cluster (NYM)	Maritime technologies, water resources
Natural Stone Industry Cluster	Construction

(Cluster Piedra)	
Packaging Cluster	Food industry
Railgrup	Transportation and mobility
Solartys	Energy and environment
Southern European Cluster in Photonics and Optics	Micro, nano and optical technologies

Πηγή: ESCA

Πίνακας 17: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στην Ιταλία

Name	Comparative portfolio
Cat.al	Food industry
Cluster Lombardo Scienze della Vita	Health and medical science
DGT Molise	Sports, Leisure and Tourism
LGCA - Lombardy Green Chemistry Association	New materials and chemistry
Lombardy Mobility Cluster	Transportation and mobility
Proplast	New materials and chemistry

Πηγή: ESCA

Πίνακας 18: Συστάδες με την αξιολόγηση BRONZE στην Ελλάδα

Name	Comparative portfolio
mi-Cluster - Nano/Microelectronics-based Systems and Applications Cluster	Micro, nano and optical technologies

Πηγή: ESCA

Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι και στις τρεις εξεταζόμενες χώρες υπάρχει η τάση προσπάθειας ενίσχυσης των συστάδων επιχειρήσεων από την στιγμή που όλες οι χώρες συμμετέχουν στην κατάταξη αυτή.

6. Συζήτηση

Η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων μπορεί να προωθήσει, αλλά και να βοηθήσει σε πολύ σημαντικό βαθμό την περιφερειακή ανάπτυξη μίας περιοχής. Όπως είδαμε κατά την εξέταση της διεθνούς βιβλιογραφίας, σε πολλές περιπτώσεις είναι αδύνατο να αναφερθούμε στην μία έννοια χωρίς να αναφερθούμε στην άλλη. Αυτό συμβαίνει διότι η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων οδηγεί σε πολλές θετικές, κυρίως, εξωτερικότητες μία ευρύτερη περιοχή. Ειδικότερα, η ύπαρξη πολλών παρόμοιων επιχειρήσεων σε μία περιφέρεια μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία οικονομιών κλίμακας, τις οποίες εκμεταλλεύονται οι επιχειρήσεις παράγοντας σε πολύ μικρότερο κόστος. Επιπλέον, δημιουργείται ένα εξαιρετικά εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, το οποίο μπορεί να απασχοληθεί σε οποιαδήποτε από τις υπάρχουσες ή ακόμη και νέες επιχειρήσεις. Πάραυτα, το σημαντικότερο στοιχείο είναι η δημιουργία ισχυρών δικτύων μεταξύ των εγχώριων αλλά και των παγκόσμιων συστάδων, τα οποία μπορούν στην συνέχεια να επιφέρουν ισχυροποίηση των συστάδων, αλλά και την αντιμετώπιση του διεθνούς ανταγωνισμού.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η εφαρμογή της περιφερειακής πολιτικής σε συνδυασμό με την χρηματοδότηση των χωρών από τα διάφορα ταμεία που έχουν δημιουργηθεί για τον σκοπό της προώθησης της, θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει πολύ σημαντικά στην διαμόρφωση της οικονομίας μίας χώρας. Σκοπός μας ήταν να ελέγξουμε ακριβώς αυτή την επιρροή. Επιλέγοντας να μελετήσουμε χώρες από τον Ευρωπαϊκό Βορρά και τον Ευρωπαϊκό Νότο, προσπαθούμε να εξετάσουμε την διαφορετικότητα της περιφερειακής ανάπτυξης και της ύπαρξης συστάδων επιχειρήσεων σε δύο φαινομενικά, τουλάχιστον, αρκετά διαφορετικές περιοχές.

Για τον σκοπό αυτό επικεντρωθήκαμε αρχικά, στις τρεις χώρες που έχουν μία ισχυρή βιομηχανική και όχι μόνο παρουσία, ενώ χαρακτηρίζονται και από δημοσιονομική σταθερότητα, και στην συνέχεια σε τρεις χώρες οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται για τα σταθερά δημοσιονομικά τους μεγέθη.

Ως προς την περιφερειακή τους ανάπτυξη, επιλέξαμε να εξετάσουμε μεγέθη, όπως το ΑΕΠ ανά περιφέρεια, αλλά και την πραγματική μεταβολή της ακαθάριστης

προστιθέμενης αξίας. Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, ειδικότερα, εξετάζει ποιο μέρος του συνολικού ΑΕΠ της χώρας παρήχθη από κάθε περιφέρεια χωριστά. Εξετάσαμε την περίπτωση, τόσο για το ΑΕΠ όσο και για την προστιθέμενη αξία, για το έτος 2014, το οποίο αποτελεί και το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Εντοπίσαμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις των έξι συνολικά χωρών, η περιφέρεια η οποία παράγει το μεγαλύτερο ΑΕΠ, διαφέρει κατά πολύ από την δεύτερη στη σειρά περιφέρεια. Το γεγονός αυτό μπορεί να δείχνει είτε την ύπαρξη ισχυρών οικονομιών συγκέντρωσης, οι οποίες εμμέσως υπονοούν και την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων, είτε την άνιση κατανομή των πόρων μέσα σε μία χώρα. Στην ουσία, η άνιση κατανομή των πόρων δείχνει την ισχυροποίηση ορισμένων περιφερειών σε μόνιμη βάση και πάντα σε βάρος των υπολοίπων περιφερειών. Από την άλλη, η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων υποδεικνύει την σημαντικότητα που αυτές έχουν στην περιφερειακή ανάπτυξη. Επιπλέον, εντοπίσαμε ότι σε όλες τις χώρες ο αριθμός των πατεντών ακολουθεί φθίνουσα πορεία από την έναρξη της οικονομικής κρίσης και μετά.

Για την Γερμανία, ειδικότερα, την χώρα, η οποία αποτελεί την ισχυρότερη δύναμη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η πρώτη περιφέρεια που παράγει το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ, ακολουθεί τον ίδιο ακριβώς ρυθμό μεταβολής καθ' όλα τα εξεταζόμενα έτη με τον ρυθμό μεταβολής της ακαθάριστης προστιθέμενης περιφερειακής αξίας όλης της χώρας. Από το γεγονός αυτό και μόνο μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η συγκεκριμένη περιφέρεια χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη σημαντικών οικονομιών κλίμακας, οι οποίες προφανώς βασίζονται στην ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων. Παράλληλα, όπως γίνεται αντιληπτό και από την εξέταση της αξιολόγησης και της κατάταξης των συστάδων επιχειρήσεων, η Γερμανία φαίνεται να κατέχει τα πρωτεία και στις τρεις κατατάξεις. Μάλιστα, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις, οι συστάδες επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο εσωτερικό της χώρας καταλαμβάνουν τις μισές περίπου θέσεις της λίστας.

Για την Γαλλία, στη συνέχεια, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η περιφέρεια που παράγει το μεγαλύτερο μέρος του συνολικού ΑΕΠ της χώρας δεν ακολουθεί σε κανένα έτος τον ίδιο ρυθμό μεταβολής της ακαθάριστης προστιθέμενης περιφερειακής αξίας. Η ασύμβατη αυτή πορεία μας δείχνει ότι το μεγαλύτερο μέρος της περιφερειακής ανάπτυξης φαίνεται να σημειώνεται σε άλλες περιφέρειες της

χώρας. Θα τολμούσαμε να πούμε ότι αυτό αποτελεί μία σχετικά επιθυμητή ιδιότητα αφού η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στοχεύει στην ανάπτυξη των περιφερειών με το μικρότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ εντός μίας χώρας. Επιπλέον, διαπιστώνουμε ότι στο σύνολο της χώρας υπάρχει ένας αρκετά μεγάλος αριθμός συστάδων επιχειρήσεων, ο οποίος μπορεί μελλοντικά να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ανάπτυξη. Αυτό που, ωστόσο, προκαλεί έκπληξη είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία απολύτως συστάδα στην Ασημένια κατάταξη. Η απουσία συστάδων στην ασημένια κατάταξη σε συνδυασμό με τον μικρό αριθμό συστάδων, που εντάσσονται στην Χρυσή κατάταξη, μπορεί να σημαίνει ότι η σημαντικότητα των συστάδων είναι σχετικά πρόσφατη και συνεπώς ότι δεν έχουν αναπτύξει όλες τον επιθυμητό βαθμό μάνατζμεντ προκειμένου να ισχυροποιήσουν την θέση τους.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρατηρείται ότι η περιφέρεια του Λονδίνου και το σύνολο της χώρας χαρακτηρίζονται από παρόμοιους ρυθμούς μεταβολής της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Ωστόσο, υπάρχει μία εναλλαγή ανάμεσα στην περιφέρεια και την χώρα ως το ποια υπερισχύει στο ρυθμό μεταβολής. Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι υπάρχουν αρκετές συστάδες επιχειρήσεων σε αυτή και συνεπώς η περιφερειακή ανάπτυξη εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον βαθμό με τον οποίο αναπτύσσεται η κάθε συστάδα ανά έτος.

Περνώντας τώρα στην εξέταση των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι και στις τρεις χώρες, εντοπίζεται ένας σχετικά μεγάλος αριθμός συστάδων επιχειρήσεων και στις τρεις κατατάξεις. Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι οι επιχειρήσεις προσπαθούν να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να προωθήσουν την ανάπτυξη τους και να αντιμετωπίσουν τις συνθήκες ανταγωνισμού. Κοιτώντας όμως το ρυθμό μεταβολής της ακαθάριστης προστιθέμενης περιφερειακής αξίας στο σύνολο της χώρας, διαπιστώνουμε ότι ενώ η Ισπανία και η Ιταλία φαίνεται να ταυτίζονται έως έναν βαθμό, η Ελλάδα ακολουθεί έναν πολύ διαφορετικό ρυθμό με τον χειρότερο της ρυθμό να φτάνει το -9% περίπου το 2011. Το γεγονός ότι η Ισπανία και η Ιταλία ακολουθούν στο σύνολο τους παρόμοιους ρυθμούς μπορεί να αποδοθεί στο ότι και οι δύο ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία της ίδιας ομάδας χωρών και συνεπώς μπορούμε να πούμε ότι και οι δύο επιδιώκουν την θετική μεταβολή της περιφερειακής τους ανάπτυξης. Αντίθετα, για την Ελλάδα, μπορεί να φανεί ότι αδυνατεί σε σημαντικό βαθμό να ακολουθήσει τις χώρες οι οποίες βρίσκονται στην

ίδια ομάδα με αυτήν, αφού έχει επωμιστεί το μεγαλύτερο βάρος της οικονομικής αστάθειας.

Αυτό που όμως οφείλουμε να σημειώσουμε είναι ότι η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων, φαίνεται να έχει πολύ μεγάλη σημασία για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφού μπορεί να επιφέρει και αντίστοιχη περιφερειακή – οικονομική ανάπτυξη. Αυτό έγινε άμεσα αντιληπτό και από την εξέταση της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ήταν σε θέση να δημιουργήσει τον αντίστοιχο οργανισμό, ο οποίος αξιολογεί την συνολική ποιότητα των υφιστάμενων, αλλά και των εν δυνάμει, συστάδων στο εσωτερικό μιας χώρας. Ωστόσο, προκειμένου να αναπτυχθούν ακόμη περισσότερο οι συστάδες επιχειρήσεων, πρέπει να γίνουν επιπλέον τροποποιήσεις. Θα μπορούσαμε, να προτείνουμε τις ακόλουθες αλλαγές στον τρόπο αξιολόγησης των συστάδων, αλλά και στον τρόπο χρηματοδότησης που επηρεάζει την περιφερειακή ανάπτυξη:

- Την ύπαρξη μίας πιο λεπτομερούς εξέτασης των διανεμόμενων πόρων έτσι ώστε να ευνοηθούν οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες.
- Την «μετάβαση» ανθρώπινου δυναμικού από τις πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες στις λιγότερο ανεπτυγμένες, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί δυναμικό με μεγαλύτερες και καλύτερες γνώσεις στον τρόπο διαχείρισης και διανομής των πόρων μεταξύ των περιφερειών μίας χώρας.
- Τον αυστηρότερο έλεγχο ταξινόμησης των συστάδων επιχειρήσεων προκειμένου να υπάρξει βελτίωση στις ήδη υπάρχουσες, αλλά και να δημιουργηθεί ένας θεμιτός συναγωνισμός μεταξύ τους προκειμένου να αναπτυχθούν περαιτέρω.

7. Συμπεράσματα

Η εργασία αυτή αποτέλεσε την περιγραφή δύο βασικών εννοιών στα οικονομικά, αυτής της συστάδας επιχειρήσεων (clusters) και της περιφερειακής ανάπτυξης. Ο βασικός σκοπός μας ήταν η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στην συστάδα επιχειρήσεων και την περιφερειακή ανάπτυξη. Όπως είδαμε η συστάδα επιχειρήσεων οδηγεί σε σημαντικές εξωτερικότητες, κυρίως θετικές, οι οποίες με τη σειρά τους οδηγούν σε φαινόμενα διάχυσης. Η διάχυση αυτή μπορεί να οδηγήσει με την σειρά της στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Αρχικά εξετάστηκε η έννοια της συστάδας επιχειρήσεων, όπου είδαμε ότι μία συστάδα επιχειρήσεων μπορεί να οριστεί ως ένα γεωγραφικά προσδιορισμένο δίκτυο επιχειρήσεων που οργανώνεται με σκοπό την ανάπτυξη του, ενώ μπορεί να διαχωριστεί σε κάθετη και οριζόντια συστάδα. Επίσης, εντοπίσαμε ότι μία συστάδα επιχειρήσεων μπορεί να βασιστεί στην ύπαρξη ενός δικτύου, που έχει εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό αλλά και εξειδικευμένους προμηθευτές. Στη συνέχεια, αναλύσαμε την έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης, η οποία ορίζεται ως η ανάπτυξη, η οποία παρουσιάζεται σε χωρικά προσδιορισμένες περιοχές και δημιουργεί οικονομίες συγκέντρωσης, ενώ αυτή μπορεί να επιφέρει αρκετές σημαντικές επιπτώσεις ακόμη και στις γειτονικές περιοχές. Διαπιστώσαμε, ότι η περιφερειακή ανάπτυξη συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των επιχειρήσεων, αλλά και την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων.

Στη συνέχεια, παρουσιάσαμε διάφορες οικονομικές μελέτες, οι οποίες σχετίζονται με την συστάδα επιχειρήσεων και την περιφερειακή ανάπτυξη. Επιπλέον, αφιερώσαμε μία ενότητα στην εξέταση μελετών που αφορούν τον ευρωπαϊκό χώρο. Όπως είδαμε η συντριπτική πλειοψηφία των μελετών αυτών έδειξαν ότι υπάρχουν σημαντικά οφέλη από την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων, τα οποία με την σειρά τους οδηγούν σε σημαντικούς θετικούς ρυθμούς της περιφερειακής ανάπτυξης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο αποτέλεσε και το σημαντικότερο τμήμα αυτής της διπλωματικής εργασίας, παρουσιάσαμε μακροοικονομικά δεδομένα τα οποία αναφέρονται στην περιφερειακή ανάπτυξη. Ειδικότερα, εξετάσαμε τρεις χώρες

του ευρωπαϊκού βορρά, την Γερμανία, την Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο και τρεις μεσογειακές χώρες, την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία. Εντοπίσαμε αρκετά κοινά στοιχεία και στις έξι εξεταζόμενες χώρες. Ειδικότερα, είδαμε ότι η περιφέρεια, η οποία παράγει το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ διαφέρει σημαντικά από την αμέσως επόμενη. Επιπλέον, διαπιστώσαμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις, η περιφέρεια που παράγει το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ συμβαδίζει σε σημαντικό βαθμό με τον ρυθμό μεταβολής της προστιθέμενης περιφερειακής αξίας. Παράλληλα, βρήκαμε ότι και στις έξι εξεταζόμενες χώρες από την έναρξη της κρίσης και μετά μειώθηκε σημαντικά ο παραγόμενος ανά έτος αριθμός πατεντών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, περιγράψαμε την ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων στις έξι μελετώμενες ευρωπαϊκές χώρες. Όπως είδαμε οι περισσότερες συστάδες επιχειρήσεων εντοπίζονται στην Γερμανία και την Ισπανία, ενώ ακολουθούν η Γαλλία και η Ιταλία. Τελευταία έρχεται η Ελλάδα, στην οποία αντιλαμβανόμαστε ότι η επέκταση και ενίσχυση των συστάδων επιχειρήσεων απαιτεί ακόμη σημαντική δουλειά προκειμένου να έρθει σε ένα επίπεδο άξιο ανταγωνισμού.

Τέλος, με βάση την συζήτηση που διεξαγάγαμε μπορούμε να πούμε ότι η ύπαρξη συστάδων επιχειρήσεων βοηθά σε σημαντικό βαθμό την περιφερειακή ανάπτυξη, η οποία επιφέρει και την γενικότερη συνολική ανάπτυξη. Συνεπώς, τολμούμε να πούμε ότι το ζήτημα της μελέτης των συστάδων επιχειρήσεων, όπως και της περιφερειακής ανάπτυξης θα συνεχίσει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διεθνή βιβλιογραφία και κατά το μέλλον.

8. Βιβλιογραφία

- Acs, Z.J. and Varga, A. (2004) Entrepreneurship, Agglomeration And Technological Change, presented at the GEMs research conference in Berlin, Germany.
- Armstrong, H. (1995), “Convergence among the regions of the European Union”, *Papers in regional science*, **74**, pages 143 – 152.
- Audretsch, D.B. and Keilbach, M. (2005) “Entrepreneurship capital and regional growth”, *Ann Reg Sci*, **39**, pp. 457-469.
- Basile, R. (2009) “Productivity Polarization Across Regions In Europe The Role Of Nonlinearities And Spatial Dependence”, *International Regional Science Review*, 31 (1), pp. 92-115.
- Bondonio, D. and Greenbaum, R. (2006), “Do business incentives promote employment in declining areas? Evidence from EU Objective 2 regions”, *European urban and regional studies*, **13 (3)**, pages 225 – 244.
- Coe, N.M., Hess, M., Wai – Chung Yeung, H., Dicken, P. and Henderson, J. (2004), ““Globalizing” regional development: A global production networks perspective”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, **29 (4)**, pp. 468 – 484.
- Cole, S. (1996) “Across the state and across the border: spill-over, feedback, and agglomeration in many-region economies”, *The Great Lakes Geographer*, **3(2)**, pp.29-50.
- Cooke, P. and Huggins, R. (2002), “High – technology clustering in Cambridge (UK)”, *International Journal of Networking and Virtual Organisations*, **2 (2)**, pp. 112 – 132.
- Dall’erba, S. (2003), Distribution of regional income and regional funds in Europe 1989 – 1999: an exploratory spatial data analysis. Working paper, MPRA Paper No. 1378.
- Doring, T. and Schnellenbach, J. (2004) What do we know about geographical knowledge spillovers and regional growth? A survey of the literature. Research notes working paper series No.14.

- Enright, M.J. (1993), *The geographic scope of competitive advantage*, in Dirven, e., Groenewegen, J. and van Hoof, S., *Stuck in the region: Changing scales of regional identity*, Netherlands Geographical Studies, Utrecht.
- Esteban, J. (2000), “Regional convergence in Europe and the industry – mix: A shift share analysis”, *Regional science and urban economics*, **30**, pages 353 – 364.
- European Commission (2004), Third report on economic and social cohesion: A new partnership for cohesion. European Commission, Luxembourg.
- Feldman, M.P. (1999) “The new economics of innovation, spillovers and agglomeration: A review of empirical studies”, *Economics of Innovation and New Technology*, **8 (1-2)**, pp. 5 – 25.
- Fotopoulos, G. and Spence, N. (1999) “Spatial Variations In New Manufacturing Plant Openings: Some Empirical Evidence From Greece”, *Regional Studies*, 33 (3), pp. 219-229.
- Fotopoulos, G., Kallioras, D. and Petrakos, G. (2009) “Spatial variations of Greek manufacturing employment growth: The effect of specialization and international trade”, *Papers in Regional Science*, **2(4)**, pp. 1-25.
- Fritsch, M. and Mueller, P. (2004) “Effects Of New Business Formation On Regional Development Over Time”, *Regional Studies*, 38 (8), pp. 961-975.
- Funke, M. and Niebuhr, A. (2005) “Regional Geographic Research And Development And Economic Growth: Evidence From West Germany”, *Regional Studies*, 39(1), pp. 143-153.
- Gereffi, G. and Kaplinsky, R. (2001), “Introduction: Globalisation, value chains and development”, *IDS Bulletin*, **32**, pp. 1 – 8.
- Glaeser, E. (1999), “Learning in cities”, *Journal of Urban Economics*, **46**, pp. 254 – 277.
- Gordon, I.R. and McCann, P. (2005), Clusters, innovation and regional development, *Journal of Economic Geography*, **5 (5)**, pp. 523 – 545.
- Head, K., Ries, J. and Swenson, D. (1994) Agglomeration benefits and location choice: Evidence from Japanese manufacturing investment in the United States. NBER Working Paper No.4767.
- Isbasoiu, G.M. (2006), Industrial Clusters and Regional Development. The Case of Timisoara and Montebelluna., MPRA Paper No. 5037.

- Keeble, D. and Wilkinson, F. (1999), “Collective learning and knowledge development in the evolution of high technology SMEs in Europe”, *Regional Studies*, **33** (4), pp. 295 – 303.
- Ketels, C. (2004), *The development of the cluster concept – present experiences and further development*, NRW Conference on Clusters, Duisburg.
- Koo, J. (2005) “Technology Spillovers, Agglomeration, and Regional Economic Development”, *Journal of Planning Literature*, **20** (2), pp. 99 – 115.
- MacLeod, G. (2001), “New regionalism reconsidered: Globalization and the remaking of political economic space”, *International Journal of Urban and Regional Research*, **25**, pp. 804 – 829.
- Marshall, A. (1920), *Principles of Economics*, Macmillan: London.
- Meyer – Stamer, J. (1998), “Path dependence in regional development: Persistence and change in three industrial clusters on Santa Catarina, Brazil”, *World Development*, **26** (8), pp. 1495 – 1511.
- McCann, P. and Arita, T. (2006), “Clusters and regional development: Some cautionary observations from the semiconductor industry”, *Information Economics and Policy*, **18**, pp. 157 – 180.
- Moses, L. (1958), “Location and the theory of production”, *Quarterly Journal of Economics*, **78**, pp. 259 – 272.
- Nooteboom, B. (2004), *Innovation, learning and cluster dynamics*, Erasmus Research Institute of Management (ERIM), Report No.2004 – 006.
- Oinas, P. and Malecki, E.J. (2002), “The evolution of technologies in time and space: From national to regional to spatial innovation systems”, *International Regional Science Review*, **25** (1), pp. 102 – 131.
- Pérez, J., Dones, M. and Llano, C. (2009), “An Interregional Impact Analysis of the EU Structural Funds in Spain (1995 – 1999)”, *Papers in Regional Science*, **88** (3), pages 509 – 529.
- Piore and Sabel (1984), *The second industrial divide: Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.
- Porter, M. (1998), “Clusters and the new economics of competition”, *Harvard Business Review*, **November – December**, pp. 77 – 90.

- Puigcerver – Penalver, M.C. (2004), The impact of structural funds policy on European regions growth. A theoretical and empirical approach.
- Quigley, J.M. (2013) Agglomeration, regional growth, and economic development, *Advances in Spatial Science*, **1**, pp. 29-46.
- Rodriguez – Pose, A. and Fratesi, U. (2004), “Between development and social policies: The impact of European Structural Funds in Objective 1 regions”, *Regional Studies*, **38 (1)**, pages 97 – 113.
- Rosenthal, S.S. (2001) “The determinants of agglomeration”, *Journal of Urban Economics*, **50**, pp.191-229.
- Scott, A.J. (1993), *Technopolis: High – Technology Industry and Regional Development in Southern California*, University of California Press.
- Scott, A.J. and Storper, M. (2003), “Regions, globalization, development”, *Regional Studies*, **37**, pp. 579 – 593.
- Tallman, S., Jenkins, M., Henry, N. and Pinch, S. (2004), “Knowledge, clusters, and competitive advantage”, *Academy of Management Review*, **29 (2)**, pp. 258 – 271.
- ESCA (2016), “Benchmarking: Bronze Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI)”, available at: <http://www.cluster-analysis.org/benchmarked-clusters> [accessed 30/7/2016]
- ESCA (2016), “Quality audit: Silver Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI)”, available at: <http://www.cluster-analysis.org/silver-label> [accessed 30/7/2016]
- ESCA (2016), “Quality audit: Gold Label of the European Cluster Excellence Initiative (ECEI)”, available at: <http://www.cluster-analysis.org/gold-label-new> [accessed 30/7/2016]